

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA BOHEMISTIKY

**Tematizace ženství v předbřlohorských kázáních
a moralizujících spisech**

Thematization of Woman in the Humanistic Homiletics
and moralizing writings

Diplomová práce

Bc. Denisa Kappelová

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Olomouc 2016

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne

Denisa Kappelová

Velice ráda bych poděkovala vedoucí této práce Mgr. Janě Kolářové, Ph.D. za osobní přístup, odborné vedení, cenné rady a připomínky. Ráda bych poděkovala také zaměstnancům Národní knihovny České republiky a Vědecké knihovny v Olomouci za vstřícnost a ochotu při zpřístupnění materiálů během mého bádání.

Obsah

Úvod	5
1. Historické a náboženské pozadí předbělohorské doby	6
2. Kazatelství a moralizování	9
3. Pohledy na první ženu	12
4. Trichotomie panna – manželka - vdova	15
5. Panenství	17
5.1. Panna Marie	18
5.2. Smilstvo	21
5.3. Nevěstka.....	25
6. Manželství	27
6.1. Mateřství	38
6.2. Cizoložství	42
7. Vdovství	45
8. Další negativní vlastnosti žen.....	49
8.1. Čarodějnice	51
Závěr.....	53
Seznam primární literatury	55
Prameny	55
Prameny vydané edičně	56
Seznam sekundární literatury	57
Internetové zdroje	59
Anotace.....	60
Resumé	61

Úvod

Předkládaná práce si klade za cíl vykreslit obraz ženy v literatuře raného novověku, který je založen na výzkumu textů mravokárných a textů kazatelských z období před Bílou horou. Základní metodou práce bude analýza českých kázání a moralistních spisů, které se týkají ženství a role ženy ve společnosti. Budeme se v práci zabývat různě konfesijně orientovanými kázáními, ať už to jsou práce katolických kněží, nebo evangelických farářů a kazatelů, protože ač se jednotlivé konfese v lecčem různí, jedná se o tentýž křesťanský pohled. Kromě kázání jsme poté vybrali i několik mravokárných textů, které často vychází taktéž z per církevních představitelů. Tyto spisy usilují o nápravu čtenářů v duchu obecněji pojaté morálky, kdežto kázání cílí primárně na věřící, kteří vyhledávají biblické ponaučení. Intence textů je ovšem ve všech případech shodná.

Vzhledem k tomu, že se nedochovalo příliš mnoho zdrojů, ze kterých by bylo možné čerpat, výběr pramenů byl značně omezen jejich lokací a dochováním. Využili jsme prameny nacházející se v Národní knihovně České republiky, v knihovně Národního muzea v Praze, dále texty z několika vědeckých knihoven a taktéž texty, které byly zpracovány a vyšly edičně¹. Práce představuje vlastní analýzu textů společně se studiem sekundární literatury o daném tématu. Tato práce nemá za cíl podat vyčerpávající rozbor dané problematiky, s ohledem na množství dochovaných textů, ale podává nástin dobového pohledu na ženské pohlaví od dětství, chování během života, zastávání různých rolí až po smrt.

Práce je strukturovaná celkem do osmi hlavních kapitol, kde se nejprve budeme věnovat podání přehledu o soudobé historické a náboženské situaci, poté se stručně zmíníme o dochovaných textech samotných. Následující kapitoly praktičtěji shrnují výsledky dosavadního bádání nad raně novověkými texty. Následně pojednáme o pohledu na ženy jako další Evy, panny, manželky, matky, vdovy, ale zmíníme také zápornější spektrum vlastností: ženy jako smilnice, cizoložnice, hříšnice atp. Jednotlivé kapitoly podávají informace o náhledu na ženy z hlediska kazatelské a normativní perspektivy.

¹ Jedná se převážně o texty zpracované Lucií Storchovou a Janou Ratajovou.

1. Historické a náboženské pozadí předbělohorské doby

Zkoumané předbělohorské období, konkrétně tedy šestnácté století a počátek století sedmnáctého, se vyznačuje náboženským rozčleněním společnosti na jednotlivé křesťanské konfese, pro zjednodušení se jedná o církev katolickou, se staletou tradicí, a nově vzniklé protestantské konfese (utrakvismus, jednota bratrská). V tomto období stále ještě mezi nimi panovalo napětí, protože i v rámci nově vzniklých proudů nedocházelo vždy k teologické či dogmatické shodě, toto období bylo navíc podle Františka Kavky „zesilováno novými komplikacemi náboženskými, když se i v našich zemích mezi kališníky rychle množil počet stoupců Lutherovy reformy“.²

Přesné a obsáhlé znění Lutherovy reformy jako takové není pro naši práci primárním cílem, proto se jí nebudeme dále věnovat, navíc o této problematice pojednávají jiné práce. Velká pozornost badatelů byla věnována historii jednoty bratrské, šíření německé reformace a rozkolísaným postojům církve podobojí.³ Zmíníme se tedy jen okrajově, že tyto nové reformační proudy, které se pomalu objevovaly už od první čtvrtiny čtrnáctého století, zapříčinily nakonec rozkol s katolickou církví.

Vynálezem knihtisku se knihy staly snadno dostupnější a dokázaly tak velice rychle šířit nejrůznější politické a právě i náboženské názory a ideje. Knih tisk měl pro šíření všeobecné vzdělanosti zásadní význam a v „českých zemích v první polovině šestnáctého století zcela zobečněl“.⁴ Jednota bratrská, ale také stoupcí německé reformace a dalších křesťanských proudů jej hojně využívali k propagaci nových dogmat.

Předbělohorská doba, konkrétně pak od sedmdesátých let patnáctého století, což je doba vlády Jagellonců, je obdobím přechodu mezi doznívající kulturou středověkou a nastupující kulturou humanismu. Na začátku století šestnáctého v Čechách humanistická kultura již dostatečně zakořenila,⁵ ale pravý rozkvět českého písemnictví nastal až od padesátých let století šestnáctého.

² KAVKA F.: *Zlatý věk růží: kus české historie 16. století*. Praha: Mladá fronta, 1993, str. 46.

³ HAVRLANT, J.: *Ekleziologie Tomáše Bavorovského*. Praha, 2013. Disertační práce, Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, str. 18.

⁴ JANÁČEK, J.: *České dějiny. Kniha 1. 1526–1457. Díl 1. Doba předbělohorská*. Praha: Academia, 1968, str. 238.

⁵ GIRÁŠKOVÁ, P.: *Obraz dítěte a výchovy v českých moralizujících spisech raného novověku*. Olomouc, 2012. Magisterská práce. Univerzita palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, str. 7.

Tištěné knihy se rozmáhají i díky snadnému šíření a finanční úspoře. Literatura, jak je známo, se ve sledovaném období psala pomocí dvou oficiálních jazyků, kterými byly latina a čeština. „*Česky píšící humanisté usilovali o to, uvádět řecké a římské autory v překladech a úpravách do české literatury a psát národním jazykem v jejich duchu.*“⁶ My se v této práci zaměřujeme převážně na díla psaná primárně česky nebo do češtiny přeložená. Soudobý český proud navazoval na starší literární tradici a snažil se o rozšíření česky psané literatury, hlavně díky knihtisku a s tím „*souvisící demokratizace knižní kultury a vzdělanosti vůbec, ale také vzestup měšťanské vrstvy, která se tak vedle šlechty postupně stávala nositelem kultury*“.⁷

Doba předbělohorská, zejména rudolfinská doba, je považována za další zlatý věk českých dějin. Není to jen díky propastnému rozdílu při porovnání s dobou po Bílé hoře, ale hlavně díky hospodářskému rozvoji země. V době vlády krále Rudolfa panoval dlouhý mír, císařský dvůr se činil, architektura i jazyk český vzkvétaly.⁸

V posledních letech vlády Jiřího z Poděbrad se hlásí ke slovu první humanističtí spisovatelé a v následujícím století se humanismus stává převládajícím proudem českých dějin literatury. V tomto období se rozmáhá studium a napodobování klasických vzorů, antika se stává vzorem a ideálem. Díky humanisticky orientované části českých bratří se na jazyk klade větší důraz, čeština se tak přizpůsobuje stylistickému ideálu latiny. Slovy Davida Ganse, pražského kronikáře, má knihtisk fundamentální význam pro vzdělance a pro účely religiózní, ale „*kolem roku 1550 byl už kulturní nezbytností v nejšířším slova smyslu*“.⁹

Předbělohorská společnost žila v poměrně uzavřených regionálních společenstvích, sestupně v městech, panstvích, farnostech či náboženských obcích, které existovaly tak trochu distančně, samy pro sebe, a okolní události, z historického hlediska vzato, se jich tolik bezprostředně nedotýkaly.¹⁰ Českou společnost rozrůžňovaly jednotlivé třídy, od nuzných po šlechtice. Obyvatelé venkova, co se týče kazatelských textů, měli možnost poslechnout si je v ústním podání kněze či kazatele. U bohatších a vzdělanějších vrstev obyvatel a městské populace byla situace samozřejmě jiná. V druhé polovině šestnáctého století došlo ke změně životního stylu, středověký

⁶ LEHÁR, J. et al: *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 1998, str. 112.

⁷ GIRAŠKOVÁ, P.: *Obráz dítěte a výchovy v českých moralizujících spisech raného novověku*. Olomouc, 2012. Magisterská práce. Univerzita palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, str. 8.

⁸ VÁLKA, J.: *Česká společnost v 15.–18. století. 1. Předbělohorská doba*. Praha: SPN, 1972, str. 73.

⁹ JANÁČEK, J.: *České dějiny. Kniha 1. 1526–1457. Díl 1. Doba předbělohorská*. Praha: Academia, 1968, str. 239.

¹⁰ VÁLKA, J.: *Česká společnost v 15.–18. století. 1. Předbělohorská doba*. Praha: SPN, 1972, str. 109.

rytířský způsob života se přerodil ve styl renesanční. Katolíci posílali své děti na jezuitské koleje a následně využívali univerzitního vzdělání v Itálii, oproti tomu následovníci Luthera a čeští bratři se vzdělávali na luteránské či kalvínské akademii v Německu a Švýcarsku.¹¹ Vzdělání si nenárokovali pouze muži, ale dostávalo se ho i dcerám šlechticů. Třebaže tedy ženy nevystupovaly ve veřejném životě, zaměstnávaly se hospodářstvím, samostatně či v manželově živnosti se staraly o řemeslo a obchod a podílely se na kulturním životě.

Raně novověký člověk byl vlivem křesťanské teologie korigován především v oblasti etiky a morálky. Křesťanská víra šla ruku v ruce s biblickým Desaterem příkázáními a církev dohlížela na vztahy mezi členy křesťanské obce. Zvláště pak nad základním kamenem společnosti, nad rodinou. Kontrolovala a stíhala jakékoliv neadekvátní chování, které by Desateru odporovalo, zvláště pak mezi mužem a ženou, jako například mnohoženství či smilstvo.¹² Sami představitelé církve mnohdy nežili v souladu s biblickými příkázáními a to byl také jeden z bodů nesouhlasu reformátorů a snaha o obrodu církevní praxe. Kořeny reformace lze v českých zemích spatřovat už v době husitství, protože ještě před luteránstvím se u nás církve dělila na utrakvisty a jednotu bratrskou. Ve sledovaném období se následně v českých zemích, ať zákonně, či ne, praktikovalo pět různých vyznání. Katolíci, utrakvisté, jednota bratrská, kalvinisté a luteráni. Poslední tři zmíněné konfese se snažily o zrovnoprávnění, což se na jisté období, až do Bílé hory, podařilo.

Jedním z podstatných rysů této epochy je úzká spojitost celé společnosti a každého jedince právě s náboženstvím. Kněz či kazatel se stávali zprostředkovatelem kontaktu s Bohem a sakrální stavby byly celospolečensky pojímány jako útočiště.¹³

¹¹ VÁLKA, J.: *Česká společnost v 15.–18. století. 1. Předbělohorská doba*. Praha: SPN, 1972, str. 73.

¹² JANÁČEK, J.: *České dějiny. Kniha 1. 1526–1457. Díl 1. Doba předbělohorská*. Praha: Academia, 1968, str. 185.

¹³ BŮŽEK V. et al: *Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2010, str. 305.

2. Kazatelství a moralizování

„Čehoby kazatel časem svým ke konci svému, aby kázeň křesťanskou uvedl, a neřád vyklidil, pohodlně užívati nemohl?“¹⁴

Kazatelství je v době před Bílou horou na svém vrcholu, a to nejen díky reformačnímu úsilí církevních představitelů. Jak již bylo zmíněno, na přelomu patnáctého a šestnáctého století se u nás ve velkém začínají tisknout knihy a šíří se tak mezi veškerý lid. Nejvýraznějším zdrojem inspirace pro duchovní řeč je samozřejmě Slovo Boží. Díky jednotlivým kázáním a textům mravokárným se tehdejší autoři a církevní učitelé snažili předat laickému posluchači biblické poselství s nějakým konkrétním biblickým příkladem či příkladem ze života nebo antiky, ale zároveň skrz tyto texty přenášeli na posluchače či čtenáře mravní normativy. Podle jezuita Vojtěcha Šebestiána Berličky existují kázání z důvodu napomínání všech vrstev obyvatelstva, tím pádem také králů, knížat i pánů, aby dobře křesťansky vládli a panovali.¹⁵ Ve zkoumaných kázáních a mravokárných textech nabízí autoři „ideální a tradiční vzory chování, postojů a myšlení a vyzývají je k následování. Svými proslovy sdělují širokému posluchačstvu vlastní pojetí správně fungující společnosti a rozdělení „přirozených“ rolí v ní, ať už rolí daných sociálním statusem, či genderově“.¹⁶

Duchovní život této doby je však poznamenán vyostřenými teologickými neshodami už z doby husitské, v době, kdy se k nám dostává reformace se intenzivně a periodicky objevují protireformační a rekatolizační tendence.¹⁷ Kněží a faráři fungovali v rámci několika různých kostelů, protože ačkoliv toto období bylo plodnou érou pro kazatelství, ne všechny kostely měly stále kazatele. Mnozí, tak jak je tomu dnes, navštěvovali několik různých kostelů a konkrétně faráři jednoty bratrské byli vybíráni úzkou radou a posíláni periodicky na různá místa, podle potřeby.¹⁸

Homiletika měla dalekosáhlý vliv na celou společnost. Dá se hovořit o obrodě kázání jako žánru literatury, protože hlavně díky znovuobjevenému důrazu kazatelů na

¹⁴ BERLIČKA, V. Š.: *Postila to jest. Potom, toho co se z evangelium každou neděli přes celej rok čte* [etc]. Staré město Pražské: U Pavla Sessya, 1618, nepag.

¹⁵ Tamtéž, nepag.

¹⁶ ČADKOVÁ, K.: Žena v rukou kazatelových. In: ČADKOVÁ, K. – LENDEROVÁ, M. – STRÁVNÍKOVÁ, J. (edd.): *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie. Sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27.–28. dubna*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, str. 451.

¹⁷ BŮŽEK V. et al: *Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2010, str. 101.

¹⁸ Tamtéž, str. 521.

význam Písma se rozvinulo vyspělé kazatelství. Jeho primární funkcí bylo hlavně poučení v jisté konkrétní oblasti, ale někteří kazatelé se snažili vyniknout i svou uměleckou kvalitou či zábavnou formou, to se objevuje nejen u textů kazatelských, ale také u spisků mravokárných. Texty jsou dobře logicky promyšlené, aby mohly recipienty zaujmout a hlavně dokázaly svými argumenty přesvědčit k nápravě či ke změně. Kázání se objevuje celá řada, od těch klasických nedělních až po texty přednášené či předčítané při speciálních událostech, jako jsou svatby, pohřby, různé církevní svátky, zádušní či mariánské mše a další. Při těchto příležitostech i běžných mších v katolických kostelech zpívali žáci, jejichž studium bylo zajišťováno právě finanční podporou kostelů. Kostely měly často literátská bratrstva, jejichž členy byly také ženy (které za běžných okolností v kostele zpívat nesměly)¹⁹ nebo nezpívající měšťané. Hudba samozřejmě patřila ke mši a výběrem písní podporovala řečené slovo.

Většina mravokárných textů, které jsme zkoumali, pochází také z pera kazatelů či kněží. Snaží se totiž vychovávat a mravně pozdvihnout nejen lid křesťanský, ale i lid za zdmi kostela. Girašková se ve své práci *Obraz dítěte a výchovy* zmiňuje o účelu zkoumaných spisů takto: „*Moralistní literatura vycházející z bohaté literární tradice děl tohoto druhu se podobně jako literatura kazatelská a nábožensky vzdělavatelná snažila participovat na běžném životě obyvatelstva a působit výchovně (i nápravně) na široké vrstvy soudobé společnosti. Představovala určité shrnutí všelidské moudrosti a zkušeností předávaných z generace na generaci, zachycených v Bibli, tradovaných ústy církevních otců a jiných významných filozofů. Z těchto zdrojů pak moralizující autoři vycházeli při své argumentaci.*“²⁰ Měšťanská mravokárná literatura taktéž navazuje na středověká exempla.

Autoři jednotlivých kázání, které jsme vybrali pro své bádání, jsou jak katoličtí kněží, tak představitelé evangelické protistrany, tedy kazatelé kolem jednoty bratrské, ale i dalších křesťanských odnoží. Zvláštním případem sám o sobě je Jan Václav Cykáda (*Kázání nad mrtvým tělem urozené paní Alžběty Valdšejnské* a *Kázání nad mrtvým tělem Anny, dcery slovutného Pana Václava Samce ze Stráže*), který sice byl vychován v jezuitské koleji u sv. Klimenta v Praze, vysvěcen od arcibiskupa a působil jako kněz na různých místech, kolem roku 1600 však přestoupil na víru evangelickou

¹⁹ BŮŽEK, V. et al: *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době*. České Budějovice: Pedagogická fakulta JU, 1991, str. 93.

²⁰ GIRAŠKOVÁ, P.: *Obraz dítěte a výchovy v českých moralizujících spisech raného novověku*. Olomouc, 2012. Magisterská práce. Univerzita palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, str. 9.

a získal následně děkanské místo v Pelhřimově.²¹ Bohužel u některých textů autor není znám, jedná se konkrétně o spisek s názvem *Přemýšlování o náramné kratičkosti a nestálosti života zdejšího* (předpokládá se, že byl vydán v roce 1594) a *Korunka aneb vínek panenský, všechněm pobožným a šlechetným pannám národu Českého k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný* (tento spis byl vydán někdy mezi lety 1550–1620).

Při studiu jednotlivých starých tisků jsme se často setkávali s kázáními shrnutými do tzv. postil, jak bylo běžné již ve středověku. Svou evangelickou postilu vydal v Jezdkovicích u Opavy roku 1592 Martin Philadelph Zámorský, taktéž Vojtěch Šebestián Scipio Berlička vydal roku 1618 svou kostelní postilu a kromě výše zmíněných jsme také narazili na postilu Jana Kapity, celým názvem *Postilla, to jest kázání, kteráž na řeči Boží ke dnům svátečním přináležející přes celý rok činěna bývají, v nichž po částkách artikulové víry obecné křesťanské se vysvětlují*, vydaná nejprve v Kralicích roku 1586 a podruhé na Starém Městě pražském v tiskárně Jonaty Bohutského z Hranic v roce 1615.²²

²¹ PUMPRLA, V.: *Knihopisní autoři podle působnosti v teritoriu současného olomouckého kraje*.

Dostupné z: <<http://www.vkol.cz/data/soubory/import/konf15/06ref22.pdf>>

²² PULKRÁBEK, J.: *Jan Kapita (50. léta 16. století Bystřice n. P. – 31. 12. 1589 Třebíč)*. Dostupné z: <<http://www.muzeumbystricko.cz/o-muzeu/publikace-a-odborne-clanky/jan-kapita-50-leta-16-stoleti-bystrice-n.-p.-31.12.1589-trebic>>

3. Pohledy na první ženu

Tak jako se různí názory na soudobé ženské pohlaví v jednotlivých homiliích a mravokárných spisech, tak stejně se různí názory na první rodičku, matku a zakladatelku lidského pokolení, na Evu z ráje. Její zásadní chybou a vinou byl osudný rozhovor s hadem, kterému podlehla a provinila se tak na prvotním hříchu, kterým zapříčinila úpadek člověka a vyhnání z rajske zahrady.

Hlavní důvod stvoření Evy byl však podle Bible zcela jiný, autoři kázání vychází při svých úvahách ze starozákonní knihy Genesis, kde najdeme tyto verše: „*I řekl Hospodin Bůh: „Není dobré, aby člověk byl sám. Učiním mu pomoc jemu rovnou“*“.²³ Jejich úryvek či parafrázi najdeme hned v několika kázáních, například v *Prameni vody živé* u Dobřenského se dočteme výše zmíněnou citaci, ale autor se neomezuje pouze na ni a konkretizuje dále: „*pomocníci totižto ze strany věcí tělesných, také i duchovních, nebeských i zemských*“.²⁴ Stejnou událost, ale jinými slovy popisuje katolický kněz Havel Žalanský ve své *Knížce o ctnosti andělské*: „*Bůh otec, nevěstu čistou svatou a neposkrvněnou Adamovi muži šlechetnému přivedl*“.²⁵ Následně tedy měli podle plánu žít Adam s Evou šťastně v Edenu, ale obelháním Evy se vše změnilo, v Genesis třetí kapitole se dočteme: „*Vzala tedy z jeho plodů a jedla, dala také svému muži, který byl s ní, a on též jedl*“.²⁶ (Genezis 2:18)

Autoři kázání se zaměřují na tyto verše jako na klíčové, opírají se o ně při argumentaci, aby podpořili své názory na danou problematiku, mnozí je však využívají ke shledání viny u Evy, těch je jednoznačná převaha. Kvůli Evině neuposlechnutí Božího příkazu, aby nejedla ze Stromu poznání dobrého a zlého, je ženám v obecné rovině vyčítáno několik dalších vlastností. Žena je tedy podle mnohých hříšnější než muž, lehce náchylná ke svedení, naivní, jednodušší než opačné pohlaví nebo mnohomluvná. Podle Žalanského je jednou ze ctností žen rozvážné mluvení, protože řeč je ukazatel myslí, a „*kvapné a neopatrné s hadem rozmlouvání*“²⁷

²³ Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost, 1993, Genesis, str. 23.

²⁴ DOBŘENSKÝ, V.: *Pramen vody živé, to jest naučení a výstraha před cizoložstvem* [etc]. Praha: Jiří Černý z Černého Mostu, 1581, nepag.

²⁵ ŽALANSKÝ, H.: *Knížka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?), str. XXII.

²⁶ Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost, 1993, Genesis, str. 24.

²⁷ ŽALANSKÝ, H.: *Knížka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?), str. XXIV.

vedlo k pádu. Následně se také zmiňuje o „uřvanosti“ žen a vyslovuje přání, kéž by byl Adam v ráji hluchý či Eva němá.

Dalším z autorů, který se zaobírá pádem Evy, je Dobřenský, ten ve svém *Prameni vody živé* nabádá ženy ke slyšení a uvědomění si, pomocí slov Jeremiáše, jednoho ze starozákonních proroků, skrze koho přišel na svět prvotní hřích a tím také smrt: „*Slyšte ženy slovo Páně, učte dcery vaše nařikání neb vstoupila smrt skrze okna vaše, vstoupila do Domů vašich. Toť jsou ta okna skze kterážto nejprve přišla a uvedla smrt na lidské pokolení...*“²⁸ Negativně se o vině Evy dočteme také u kněze a děkana ve Slaném Vavřince Leandra Rvačovského v mravokárném spisu *Masopust*.

Protiženské postoje však nejsou jediné, a tak na recipienty také mohly působit přístupy pokrokovějších autorů. Jedním z nich je Žalanský sám, ač se domnívá, že by neměly být ženy mnohomluvné, vinu na prvotním hříchu nespátřuje pouze v Evě a ve svém dalším textu *Ku poctivosti a potěšení počestnému pohlaví ženskému* snímá z ženy vinu tím, že spíše naznačuje chybu v pasivním prostředí, či na něžnější pohlaví nahlíží jako na oběti mužských a hříšných aktivit.²⁹ Taktéž v textu *Třinácte tabulí věku lidského* od katolického historika Bartoloměje Paprockého z Hlohohol, který ačkoliv směřuje vinu na ženu, neopomíná, že také Adam porušil nařízení Boží, a tak jako on byl sveden Evou, ona zase byla svedena hadem: „*Poněvadž tehdy první otec náš přestoupil přikázání takové jsa svedený od ženy, a ona od hada, aby zpátkem slova božská nešly, vyhnán jest nejprve z toho rozkošného obydlí rajského i s ženou svou...*“³⁰ Tematicke vyhnání z ráje se věnoval taktéž Rvačovský v *Masopustu*, kde zmiňuje také Adamovy špatné vlastnosti. Poté, co si uvědomil, že je nahý, a zastyděl se, chtěl se před Hospodinem schovat a svaloval vinu na Evu a „*hnalo ho k tomu, aby tu vinu na Boha vstrčil, tím že mu tu Evu za tovaryšku dal*“.³¹ Chybování samozřejmě vidí také u Evy a viní z podlehnutí hadovi její všetečnost, která se nevyplácí. Zdůvodnění viny Eviny najdeme i v Novém zákoně, přesněji u sv. Petra i Pavla, ze kterých předbělohorští kazatelé vycházeli, ne vždy je však zmiňovali nebo na ně přímo odkazovali. Sv. Petr zdůvodňuje podřízenost žen oproti mužům právě Eviným pádem

²⁸ Tamtéž.

²⁹ STORCHOVÁ, L.: Gender a „přirozený řád“ v českojazyčných diskurzech vdovství, panenství a svědectví raného novověku. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L.: *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008, str. 521.

³⁰ PAPROCKÝ Z HLOHOL, B.: *Třinácte tabulí věku lidského*. Košťálová, K. (ed.): Olomouc, 2015. Magisterská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, str. 26.

³¹ RVAČOVSKÝ, V. L.: *Masopust. Kniha o uvedení v pravou o Bohu milou pobožnost* [etc]. Praha: Jiří Melantrich z Aventýna starší, 1580, str. 63.

a v jednom z knih Nového zákona píše sv. Pavel: „*nebyl to také Adam, kdo byl oklamán, ale žena byla oklamána a dopustila se přestoupení. Spasena bude rozením dětí...*“³² O ženské roli mateřství se však zmíníme až v dalších kapitolách. Jak je zřejmé, téma provinění Evy, jako důsledek smrti, který na lidské pokolení přivedla, bylo hojně zpracováváno a názory byly jindy ostřejší, jindy mírnější. Už kolem dvanáctého století se ve spojitosti s první ženou začalo objevovat nové téma, tj. téma nové Evy čili Panny Marie, které zlepšovalo pohled na ženství. Nahrazovalo „starou“ Evu, která byla pramenem hříchu, Evou „novou“, která byla naopak pramenem spásy, o tom ale taktéž posléze.³³

³² JANÁČEK, J.: Ženy české renesance. In: LENDEROVÁ, M. (ed.): *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum, 2002, str. 29.

³³ KOPIČKOVÁ, B.: Žena Evropského středověku v zajetí své doby. In: LENDEROVÁ, M. (ed.): *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum, 2002, str. 17.

4. Trichotomie panna – manželka – vdova

„Trojí způsob jest čistoty: jedna panická, druhá manželská, třetí vdovská... První stupeň čistoty jest upřímné panenství, druhý pak věrné manželství... Čistota panenská proměňuje se v manželskou, manželská ve vdovskou...“³⁴

Jak již bylo zmíněno, středověkým ideálem byla žena zříkající se jakékoliv sexuální aktivity a mezi církevními představiteli převládali zastánci trvalého panenství a askeze jako nejvyššího ze stavů ženského pohlaví. Panenský stav byl ve středověkých homiliích prezentován jako stav na vyšší morální úrovni, než jakým je manželství. Zvláště byla vyzdvižována čistota takového stavu, poněvadž si daný stav zvolil i sám Syn Boží. I jednotlivá kázání a texty mravokárné referují o genderu, ale zároveň jej, ať už implicitně, či explicitně, diferencují právě podle „čistoty.“

„Hierarchie ženského stavu podle kritérií čistoty na panenský, manželský a vdovský přetrvávala v myslích člověka 16. a 17. století.“³⁵

Mnozí autoři ještě tíhli ke staršímu vnímání jednotlivých stavů a považovali panenskou cudnost za post nejvyšší, odmítající manželství a rození dětí, neboť se jim tento životní úděl zdál příliš přízemní. Lucie Storchová zmiňuje ve své práci *Gender a „přirozený“ řád* uveřejněné v knize *Nádoby mdlé, hlavy nemající* argument sv. Ambrože, že se panenství podobá životu andělů, ale převyšuje jej, poněvadž andělé od přirození „jakožto duchové bez těla žádného ponoukání k chlípnosti tělesné nemají, čistotné panny pak radující se přemáhají také ponoukání ke zlému“.³⁶ Mnozí naopak spatřovali v trvalém panenství lenost a byli nakloněni manželství, neboť to, podle jejich názorů, se podřizuje vůli Boží v početí potomků. Jedním z takových je Klement Plzeňský, který trvalé panenství vnímá jako zahálku a pokrytectví, pokud se ovšem nejedná o řeholní sestry. Klement chválí stav panenský, ale zároveň se nebrání stavu manželskému.³⁷ Třetím názorem je vychvalování vdovství jako nejvyššího stavu,

³⁴ ŽALANSKÝ, H.: *Knížka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?), str. XXXVII.

³⁵ KRÁL, P.: *Žena a smrt v 16. a 17. století*. In: LENDEROVÁ, M. (ed.): *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum, 2002, str. 108.

³⁶ STORCHOVÁ, L.: *Gender a „přirozený řád“ v českojazyčných diskurzech vdovství, panenství a svědeckví raného novověku*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L.: *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008, str. 529.

³⁷ RATAJOVÁ J.: *Panna a panenství/panic a panictví v české literatuře raného novověku*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L.: *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008, str. 548.

protože v něm se snoubí panna s manželkou dohromady, a po zkušenosti obojího si vybírá cestu tělesného odříkání, samozřejmě pouze v případě poctivých pobožných vdov, které se již znovu nevďají. Podle Ratajové tak někteří autoři vyzdvihují stav panenský nebo vdovský před manželským: „*ve snaze zdůraznit vyšší morální postavení křesťanů, kteří nevstupují do manželství, znovu se nevďávají a nežení po smrti manžela nebo v rámci manželství rezignují na sexualitu*“.³⁸ A to z důvodu častějšího a hlubšího kontaktu s Bohem a nezabývání se světskými věcmi ani tělesnými žádostmi. Od dob Luthera a reformace se však více ustupuje od tohoto pojetí a asketický ideál se opouští. Větší spiritualita a přiblížení k Bohu se následně neměří podle sexuální abstinence či nikoliv a manželský svazek se stává rovněžším panenskému a vdovskému. Naopak se někdy může zdát, že se stává manželský stav nadřazenějším, a to z důvodu uposlechnutí božího přikázání „*Plod'te se a množte se*“.³⁹

³⁸ RATAJOVÁ J.: Panna a panenství/panic a panictví v české literatuře raného novověku. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L.: *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008, str. 548.

³⁹ *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost, 1993, Genesis, str. 22.

5. Panenství

Křesťanské učení a tradice ustanovilo několik znaků správné a pobožné dívky či ženy, která je připravena k sňatku a následně i manželství. Nároky kazatelů i společnosti v době předbělohorské se samozřejmě liší od požadavků středověkých či pozdně středověkých, kde se stávala pro ženu nejvyšším ideálem jakákoliv sexuální askeze a také trvalé panenství. Tyto kladené nároky vychází samozřejmě ze základního zdroje křesťanství, čímž je Bible a její mravní kompas Desatero přikázání. V šestém přikázání nalezneme výraz nesemilnůš, který je často zaměňován s pojmem nezczizoložiš (neboli nepožádaš manželky bližního svého), oba však mají odlišný význam. První z výše zmíněných je zákazem pohlavního styku před manželstvím. Sexuální akt je povolen církví a společností pouze v posvěceném celoživotním svazku a panenství je jednou z ozdob dívky, která se ještě nevdala. A vzhledem k tomu, že církevní učitelé i křesťanský lid považovali biblické výroky za výroky Ducha svatého, vnímali tedy Boha jako původce daných nařízení.

Při volbě životní partnerky a manželky či manžela hrálo panenství, potažmo panictví, v křesťanské obci důležitou roli. Mnozí kazatelé vyzdvihovali také panice (jako byli např. babylonský Daniel či Josef z Egypta).⁴⁰ Panenstvím je chápán fyziologický stav, kdy ještě nedošlo k prvnímu pohlavnímu styku, tedy porušení panenské blány, ale také jako stav společenský, kdy panenská sexuální nedotčenost vybízí k úctě a respektu. Jedná se nejen o stav fyzický, ale i duševní. Jak uvádí Jan Kapita ve své postile: „*Nebo aby manželství býti mohlo řádné, pobožné a svaté tohoto jest potřebí: 1. Ostříhati se v čistotě panictví obojího, duchovního i tělesného*“.⁴¹ Výraz panna tedy je chápán i jako duchovní měřítko ženy, implikuje osobní čistotu fyzickou i vnitřní, která se podobá andělské čistotě a je ctností nejvýše ceněnou. Ve zkoumaných textech není samozřejmě kladen důraz jen a pouze na ženy, panenství je obecně vlastností ceněnou u všech pohlaví, jak už bylo zmíněno, mnohdy je uváděn požadavek také na muže, jako například u Tomáše Bavorovského: „*Svazek manželský se má tedy skládat z panny a panice, muže a ženy*“,⁴² ale prozkoumáme-li texty

⁴⁰ŽALANSKÝ, H.: *Knížka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?), str. XXXVLI.

⁴¹KAPITA, J.: *Postila, to jest, kázání, kteráž na řeči Boží ke dnům svátečním* [etc]. Staré Město pražské: Jonata Bohutský z Hranic, 1615, str. 303.

⁴²BAVOROVSKÝ, T.: *Kázání o svatém manželství na Evangelium svatého Jana* [etc]. Klíč, J. [Dittrich] (ed.): Praha: Antonín Straširypka, 1822, str. 7.

věnované mužům a ženám, zjistíme jednoznačnou převahu spisků určených něžnějšímu pohlaví, což vede k názoru, který zastávali také mnozí kněží a kazatelé, že žena je od přírody k hříchu náchylnější.

Téma panenství se objevuje vcelku hojně ve všech dochovaných pramenech z předbělohorského období. Panenství je zde často připodobňováno k pokladu či klenotu, který je dobré střežit a uchránit si až do svatební noci. Žalanský ve svém spisu *Knížka o ctnosti andělské* konkretizuje: „*panenství jest poklad znamenitý, klenot drahý, nad zlato, nad drahé kamení dražší, jehož sobě mnohé panny svaté mnoho vážily, a všecko zboží i zlato bylo jim proti tomu klenotu jako bláto.*“⁴³ V raně novověkých textech se může občas stírat rozdíl mezi pannou, ve smyslu sexuálně nedotknutou, a pannou jako mladou neprovdanou dívkou, z kontextu je však většinou zřejmé, co daným výrazem autor myslel.⁴⁴

5.1. Panna Marie

„*Ženská část lidstva si nepatrně polepšila v období vrcholného středověku – napomohl tomu jednak mariánský kult, stavějící do protikladu k hříšné Evě panenskou matku Ježíše Krista, jednak rytířská kultura, šířící se zvolna z jižní Francie do ostatní Evropy.*“⁴⁵ Během středověku měla žena opírající se o vzor Panny Marie a jsoucí pod tlakem církve dvě možnosti, zůstat pannou, nebo být matkou. Za nejváženější a nejvyzdvihovanější pannu všech panen byla považována sama matka Ježíše Krista, která byla jednoznačně vnímána jako nedostižitelný vzor v dvojedinosti obou stavů.⁴⁶ O trvalém panenství Marie, třebaže porodila Krista, se v rámci církevních učitelů a představitelů ještě dlouho spekulovalo. Samozřejmě „*katolická církev má ve svém tisíciletém odkazu pevně a hluboce zakořeněný vztah veliké lásky k Panně Marii*“.⁴⁷ Sami mnozí reformátoři (např. Martin Luther) měli stejný názor, ale postupem času se v evangelických konfesích začali spíše klonit k názoru, že došlo k přerušení jejího panenství právě porodem, odůvodňovali tím, že muž a žena mají svá těla pro sebe

⁴³ ŽALANSKÝ, H.: *Knížka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?), str. XLV.

⁴⁴ RATAJOVÁ J.: Panna a panenství/panic a panictví v české literatuře raného novověku. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L.: *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008, str. 542.

⁴⁵ LENDEROVÁ, M. (ed.): *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum, 2002, str. 8.

⁴⁶ JANÁČEK, J.: *Ženy české renesance*. In: LENDEROVÁ, M. (ed.): *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum, 2002, str. 31.

⁴⁷ HRDLÍČKA, J.: *Stručná homiletika*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1991, str. 33.

navzájem, nikoliv sami pro sebe, a základním účelem založení rodiny je početí potomků, kteří jsou vnímáni jako Boží dar. A poněvadž Josef si nakonec Marii vzal za svou manželku, museli se zákonitě sblížit i fyzicky. V mnohých novozákonních biblických pasážích je psáno, že manželé se nemají zdržovat⁴⁸ pohlavního styku a reformované církve se tedy přiklánějí k opačnému názoru než jejich katolická opozice. Je zřejmé, že dívkám a pannám je dávana Panna Marie jako vzor, který nelze dosáhnout, přesto je hodný následování. Kromě její panenské čistoty je vyzdvihován její stud a počestné chování. Žalanský se zmiňuje o navštívení Marie andělem a táže se, kde se událo ono setkání: „*Zdali na ulici, neb někde při tanci, nebo při hře?*“⁴⁹ Protože k čistotě slouží „*doma se zdržování a ven potulování se varování*“.⁵⁰ Také Jan Kapita ve své postile chválí Pannu Marii, tentokrát pro její stydlivost při setkání s Božím poslem i jindy, protože podle něj byla „*vážná, stydlivá, a milostí Boží obdařená nebo na milost od Boha přijatá, ale i hlasu Božímu, proti svému soudu a rozumu povolná a poslušná*“.⁵¹ Tato panna panen je podle něj nad všechny panny a ženy nejšťastnější, nejblazeštější a učí křesťany svým příkladem poddávat se Bohu. Stejně tak stydlivost panny Marie je velebena v mravokárném spisu *Masopust* od Vavřince Leandra Rvačovského, který taktéž uvádí příklad navštívení andělem. Poznává, že pro samý stud Panna Marie ani nazpátek nepozdravila a nepoděkovala.⁵² Mnozí pisatelé vyzdvihují také další panny a jejich počestný záměr pannami zůstat. Jak uvádí Václav Dobřenský ve svém spisku z roku 1581 *Pramen vody živé*, mnohé neposkvrněné krásné panny by se raději o hrdlo samy připravily, kdyby zjistily, že si mají vzít někoho, koho nechtějí, nebo že jejich milý byl v boji zabit. Nesnesly by podle Dobřenského pomýšlení na sexuální akt s jiným mužem a braly by jej jako cizoložství.⁵³ S podobnou myšlenkou operuje autor ve spisu *Čest a nevina pohlaví ženského*, když se zastává žen skrze ústa Dobromíra a tvrdí, že mnohé ženy by raději pro poctivost hrdlo ztratily.⁵⁴ Je zřejmé, že toto nadnesené tvrzení, bez

⁴⁸*Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad.* Praha: Česká biblická společnost, 1993, První list Korintským, str. 161.

⁴⁹ŽALANSKÝ, H.: *Knižka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?), str. XLVII.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹KAPITA, J.: *Postila, to jest, kázání, kteráž na řeči Boží ke dnům svátečním* [etc]. Staré Město pražské: Jonata Bohutský z Hranic, 1615, str. 58.

⁵²RVAČOVSKÝ, V. L.: *Masopust. Kniha o uvedení v pravou o Bohu milou pobožnost* [etc]. Praha: Jiří Melantrich z Aventýna starší, 1580, str. 151.

⁵³DOBŘENSKÝ, V.: *Pramen vody živé, to jest naučení a výstraha před cizoložstvím* [etc]. Praha: Jiří Černý z Černého Mostu, 1581, nepag.

⁵⁴IRENAEUS, J.: *Čest nevina pohlaví ženského* [etc]. Praha: Daniel Adam z Veleslavína, 1585, nepag.

uvedení konkrétních případů, je spíše než faktem zbožným přáním a snahou formovat mysl mladých křesťanských dívek. Samozřejmě kromě matky Boží jsou v textech zmiňovány i další ženy hodné následování, těmi jsou například také Rebeka, která byla pannou a nikdo ji nepoznal, až na jejího manžela Izáka, a další.⁵⁵

Tato ctnost, býti nepoznanou ženou, je tedy pro soudobé křesťanské kněze, faráře, ale i pobožný lid a společnost velmi váženou vlastností, která „více okrašluje ženu než smaragd a šarlat“.⁵⁶ Taktéž ve spisku *Korunka aneb vínek panenský*, vydaném u Jonaty Bohutského z Hranic, je nahlíženo na čistotu jako ozdobu: „Aby vidouce sebe uvnitř i zevnitř ozdobenou/ myslila jak veliká a důstojná věc je čistota panenství/aneb poctivost“.⁵⁷ Neznámý autor následně varuje dívky, *krásné panny*, že krása a mladost jsou pomíjivé, ale největší ctností je právě panenství, protože pokud o poctivost přijdou, již nemají, co víc by ztratily. Další přirovnání k pokladu najdeme taktéž v *Korunce*, kde se chválí nejen čistota těla, ale také srdce: „Čistého těla též i srdce svého/ostřihám jako pokladu drahého“.⁵⁸ Dívkám je kladeno na srdce, aby jejich poctivost a čistota byly trvanlivé.

Ženské pohlaví, zvláště pak panny, je podle mnohých autorů náchylné „velmi mdlíčké nádobky... k oklamání, ochlazení, namluvení a přemožení snadničké, k odpírání pak náramně nečacké a nestatečné“.⁵⁹ Tyto normativní texty charakterizují jednotlivé vlastnosti dívek a požadavky na panny, které by pobožná dívka měla mít. Na prvním místě je samozřejmě její víra v Boha a duševní čistota, je na ni kladen požadavek, aby „mysl svou od neřádu všech svobodnou měla“.⁶⁰ Podle mnohých kazatelů by měla taková dívka či žena hlavně trávit čas nad čtením Písma, pobožným zpíváním a na modlitbách. Vzhledem k tomu, že v Bibli najdeme odkazy na Ježíše Krista jako na ženicha a církve jako nevěstu, je neprovdaná dívka taktéž v názorech mnohých považována za manželku Ježíše Krista. Taktéž by se podle kazatelů měla

⁵⁵Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost, 1993, Genézis, str. 39.

⁵⁶ŽALANSKÝ, H.: *Knižka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?), str. CIII.

⁵⁷*Korunka aneb vínek panenský: Všechněm pobožným a šlechetným pannám národu českého k zvláštnímu potěšení a užítku oddaný* [etc]. Praha: Jonata Bohutský z Hranic, 1616(?), str. Aiiij.

⁵⁸Tamtéž, str. fol. B iiiij.

⁵⁹KLEMENS PLŽENSKÝ, A.: *Rozkoš a zvlé panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená* [etc]. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (ed.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. str. 179.

⁶⁰ŽALANSKÝ, H.: *Knižka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?), str. CII.

zdržovat doma a vyvarovat se potulování venku. Autoři kritizují mnohé dívky, které chodí ven, do divadel a na náměstí, ne aby samy něco viděly, ale aby byly viděny.⁶¹ „*Pobožná panna má za okrasu stud a mlčenlivost, protože žena je podle Žalanského občas příliš řvavá. Pannám a ženám křesťanským přísluší před muži uctivě se míti a před obličejem jejich šlechetný stud na sobě pronášeti.*“⁶² Zároveň poukazuje na to, že by měly pilně pracovat, aby byla jejich mysl vzdálena od vší chlípčnosti a mohly si zachovat čistotu. Dalšími vyžadovanými ctnostmi jsou střídmost, trpělivost, pokora, jako ryze ženské vlastnosti. Žena se nemá příliš zdobit navenek, ale měla by se podle Lukáše Martinovského *šperkovat* slovy Bible, vyžaduje se jednoduchost a prostota oblékání. „*Vyšňorené a nalíčené panny samy svádějí muže k hříchu a nemohou se tedy divit následkům, stejně tak jako dívky, které se ocitnou na opuštěných místech nebo naopak ve špatných společnostech. Vina je vždy na nich.*“⁶³ Poctivé dívky by se tedy měly vždy nacházet se společností někoho dalšího či v doprovodu známé a důvěryhodné osoby. Měly by se tomu vyučovat od nejútlejšího věku, být poslušné otcovské autoritě a učit se hospodyňské práci v kuchyni, doma, na poli i v zahradě.⁶⁴

5.2. Smilstvo

„*Dobrou věcí je ženy se nedotýkati.*“⁶⁵

Porušení tělesné čistoty před sňatkem bylo podle pravidel Desatera odsuzováno nejen společností, ale hlavně v církevních kruzích. Na tělesný hřích smilstva je pohlíženo velice přísně a obecně je i ve společnosti chápáno jako trestuhodný a zavrženíhodný čin. Proto je podle mnohých kazatelů a kněží nutné dostatečně pracovat, neboť se domnívají, že „*původ nečistoty je zahálka*“.⁶⁶ Přání církevních představitelů a kazatelů byla samozřejmě poněkud odlišná od soudobé reality. Aby dva mladí lidé „*spolu mohli začít žít, a tedy se i tělesně stýkat, musela být zachována*

⁶¹ Tamtéž.

⁶² Tamtéž, str. CIII.

⁶³ RATAJOVÁ J.: Panna a panenství/panic a paniectví v české literatuře raného novověku. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L.: *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008, str. 559.

⁶⁴ MARTINOVSKÝ, L.: *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (eds.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008, str. 102.

⁶⁵ DOBŘENSKÝ, V.: *Pramen vody živé, to jest naučení a výstraha před cizoložstvem* [etc]. Praha: Jiří Černý z Černého Mostu, 1581, nepag.

⁶⁶ ŽALANSKÝ, H.: *Knížka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?), str. XLVIII.

tradiční jasná a srozumitelná pravidla. Klíčový moment představoval slib manželství.⁶⁷ Nejednalo se pouze o samotný oddavkový akt, ale jakýsi příslib budoucího sňatku před jinými lidmi, rodinou a přáteli, popřípadě pouze v přítomnosti jednoho a druhého. Tento slib však býval mnohdy vyřčen bez rozmyslu a je známo několik případů, kdy se podvedené mladé dívky dožadovaly jeho naplnění u představitelů soudní spravedlnosti. Mnoho takových případů se však nedochovalo.

Kazatelé upozorňovali na tyto povolené mravy a nečestné jednání, např. Žalanský varuje před takovými, kteří tvrdí, že smilstvo není hříchem. Taktéž Jan Kapita se o této problematice zmiňuje explicitně a ve svém kázání vidí jako příčinu hříchu ženu: „*věčný Pán Bůh Těm, kteréž by svým přílišným šišlováním nestydatým vzhládáním, zdrobna kráčením a protulováním, k nečistým hříchům, mužské pohlaví lákaly, přísně svými pokutami hroziti ráčí, věděly i toho se lekaly*“.⁶⁸ Ve Rvačovského *Masopustu* se autor zase zmiňuje v souvislosti se smilstvem, že jsou to bezbožní synové, kteří páchají mrzutostí.⁶⁹ A v *Třinácte tabulí věku lidského* autor naznačuje fyzickou touhu taktéž u mužů spíše než u žen: „*Po vykonání dvadcíti let mládence věku, divné myslivosti v hlavě jeho panují*“.⁷⁰ Nebo: „*Svatá hlava, svatý rozum, taková se stálost ukázat může v starosti jeho, již nežádajíc žádných rozkoší*...“⁷¹ Žalanský naopak píše: „*Muži by třicíti let vína nepili, služebníci pak a ženy nikdy, proto, že ono je podnět a podpal chlípnosti*“,⁷² kde taktéž explicitně vyjadřuje názor, že ženy jsou na tom z hlediska požívání alkoholu hůře, a nezdá se, že by toto odlišení mělo co dočinění s fyzickými dispozicemi žen. Je zjevné, že názory na vinu či nevinu daného pohlaví se různí, jsou však, dá se říci, v rovnováze, tudíž záleží na pohledu každého autora, na jeho výchově, vzdělání i církevní příslušnosti. Bavorovský ve svém kázání jednoznačně prosazoval rovnocennost v daném kontextu, a vyjadřuje se tak, že Kristus

⁶⁷ ČECHURA J.: *Sex v době temna: sexuální život na českém jihu v prvním století Schwarzenberků (1660–1770)*. Praha: Rybka Publishers, 2015, str. 66.

⁶⁸ KAPITA, J.: *Postila, to jest, kázání, kteréž na řeči Boží ke dnům svátečním* [etc]. Staré Město pražské: Jonata Bohutský z Hranic, 1615, str. 57.

⁶⁹ RVAČOVSKÝ, V. L.: *Masopust. Kniha o uvedení v pravou o Bohu milou pobožnost* [etc]. Praha: Jiří Melantrich z Aventýna starší, 1580, str. 156.

⁷⁰ PAPROCKÝ Z HLOHOL, B.: *Třinácte tabulí věku lidského*. Košťálová, K. (ed.): Olomouc, 2015. Magisterská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, str. 17.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² ŽALANSKÝ, H.: *Knižka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?), str. XLIX.

zemřel jak za muže, tak za panny a že pro všechny platí přikázání nesemilníš: „*není potřeba smilniti, cizoložiti, neb jiné ohavné chlípnosti provozovati...*“⁷³

Zároveň je předbělohorskými kazateli pojímáno smilstvo jako lehčí hřích než cizoložství. Tento názor najdeme u Dobřenského v *Prameni vody živé*, kde označuje cizoložství a tzv. sodomii za výrazně více nežádoucí, než jakým je třeba přikázání šesté: „*Nebo ačkolivět' smilstvo prosté, svobodný se svobodnou hřích jest, však menší nežli cizoložství nebo jiný hříchové proti přirození a Sodomský...*“⁷⁴ Zároveň se dále zmiňuje, že lidu izraelskému bylo Mojžíšem řečeno, že nemohou svou ženu opustit, pouze v případě, že zcizoložila. Vnímá tedy smilstvo jako hřích méně závažného charakteru. Jinou záležitostí je sám fakt, že mnohé dívky si smilstvo samy nevybraly, ale panenství jim bylo vzato, a to hrubě. V této souvislosti kárá Žalanský ve své Knížce o ctnosti andělské: „*Jest to věc hrozná, a ohavy plná, když se násilí činí od zšelmitych vojáků počestným ženám, ano i takovým, v věku nedospělým pannám*“.⁷⁵

Jednou z činností, které by se měli všichni mladí ostříhat, pakliže se chtějí vyvarovat smilstva a zachovat si dobrou pověst, je tanec, který je vnímán jako začátek všech chlípností a prostředek ďábla. „*Tanec jest předchůdce smilstva, jest původ a dvéře cizoložstva*“.⁷⁶ Varuje mladé muže slovy: „*Mládenci nemají se ženami nestydatými sedati, flámovati, rozmlouvati...*“⁷⁷ A následně nabádá k tanci odděleně, tedy že muži sami mají skákat a ženy samy mají plesat, protože „*mnohokrát i žena stud v tanci ztratila, který od mladosti ostříhala*“.⁷⁸ K hříchu smilstva láká používání různých ozdob, okras a šminek: „*Ještě k chlípnosti slouží líčidla, a ta převrácená, lživá, lstivá a svodnická okrasa, malování tváře, líce a očí*“.⁷⁹ Odsudek líčení má hlavní důvod v tom, že se mnohé dívky snaží přetvářet svůj obraz, což autor považuje za nedobré rozhodnutí vzhledem k tomu, že člověka Bůh zformoval, jak on sám zamýšlel. Proto by ženy neměly „*barvami mrtvými tvář živou malovat*“.⁸⁰ Líčení pak ani jako prostředek snahy o zatajení necudnosti nepomůže, jak poznamenává Rvačovský v *Masopustu*. Vzhledem k tomu, že jsme po prvotním pádu Adama a Evy

⁷³ BAVOROVSKÝ, T.: *Kázání o svatém manželství na Evangelium svatého Jana* [etc]. Klíč, J. [Dittrich] (ed.): Praha: Antonín Straširypka, 1822, str. 10.

⁷⁴ DOBŘENSKÝ, V.: *Pramen vody živé, to jest naučení a výstraha před cizoložstvem* [etc]. Praha: Jiří Černý z Černého Mostu, 1581, nepag.

⁷⁵ Tamtéž, nepag.

⁷⁶ ŽALANSKÝ, H.: *Knížka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?), str. LIV.

⁷⁷ Tamtéž, str. LV.

⁷⁸ Tamtéž, str. LVII.

⁷⁹ Tamtéž, str. LVIII.

⁸⁰ Tamtéž, str. LXIV.

všichni zaměřeni tělesně, naše tělo samo od sebe je již nečisté, třebaže „*my je v rozkoši chováme, nádherně přiodíváme, ličidlem fermežujeme, zlatek okrašlujeme, od nemoci chráníme*“.⁸¹

Protože smilstvo bylo veškerou novověkou společností a církví odsuzováno, existovaly také za dopuštění se tohoto hříchu náležitě tresty a pokuty. Dobřenský udává pro své recipienty příklad o římském císaři Valeriu Maximovi, který přikázal vydloubat oči všem, kdo si vezmou ženu nesezdáni.⁸² Kdokoliv by v předbělohorské době žil nesezdán, alespoň teoreticky se nevyhnul trestu, od uvěznění po veřejné pranýřování, trest s železným kruhem na krku, karabáčem, uvěznění člověka v železné kleci, nebo veřejné potupě. V kostelích musely stávat smilnice u vchodu během mše s černou svící v rukách na znamení svého provinění. Tresty hrdelní byly taktéž několikrát uděleny, ale málokdy vykonány.⁸³ Nakonec se tresty snižovaly, až hříšník v průběhu staletí vyvázl zcela bez sankce. V *Knížce o ctnosti andělské* se Žalanský zmiňuje v jedné části s názvem *O strašlivých pokutách* právě o zásluhách smilníků, protože: „*kdyby dcera krále některého někomu k stráži a opatrování poručena byla, a pod jeho stráží jsoucí, smilnila, velice by mu se to nelíbilo*“.⁸⁴

Kazatelé neopomínají uvádět příklady z Bible, kdy daný jedinec hříchu podlehl, nebo naopak se od něj odvrátil. Jako první z výše zmíněných Rvačovský v *Masopustu*⁸⁵ popisuje příběh Lota, jak bydlel se svými dcerami, které jej opily, aby s ním mohly postupně obě smilnit. V tomto případě tak neviní jeho dcery jako spíše Lota samotného a kritizuje fakt, že se neměl oddávat alkoholu (*Víno a ženy odvrací moudré lidi od Boha*),⁸⁶ jinak by si totiž byl schopen celou událost pamatovat a mohl jí zabránit. Uvádí příběh starců a Zuzany v lázních, kde kritizuje jejich chlípnost, dále uvádí jako smilníka samotného krále Davida, neopomíná ani příběh o marnotratném synu, který smilnil s nevěstkami. Vyzdvihuje však třeba Josefa Egyptského, který

⁸¹ RVAČOVSKÝ, V. L.: *Masopust. Kniha o uvedení v pravou o Bohu milou pobožnost* [etc]. Praha: Jiří Melantrich z Aventýna starší, 1580, str. 209.

⁸² DOBŘENSKÝ, V.: *Pramen vody živé, to jest naučení a výstraha před cizoložstvem* [etc]. Praha: Jiří Černý z Černého Mostu, 1581, nepag.

⁸³ ČECHURA J.: *Sex v době temna: sexuální život na českém jihu v prvním století Schwarzenberků (1660–1770)*. Praha: Rybka Publishers, 2015, str. 514.

⁸⁴ ŽALANSKÝ, H.: *Knížka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?), str. XLII.

⁸⁵ RVAČOVSKÝ, V. L.: *Masopust. Kniha o uvedení v pravou o Bohu milou pobožnost* [etc]. Praha: Jiří Melantrich z Aventýna starší, 1580, str. 198.

⁸⁶ Tamtéž, st. 199.

utíkal před hříchem, a dokonce mu pramálo záleželo na tom, že nechal svůj kabát v rukách vdané ženy.⁸⁷

5.3. Nevěstka

Horším příkladem smilstva je smilnění s více muži, tedy nikoliv nedodržení přikázání v rámci vztahu či zasnoubení, ale prodávání svého těla za peníze. Nejvýznamnější výhradou je fakt, že při smilstvu s milovanou osobou se ti dva stávají jedním tělem⁸⁸, avšak stávat se jedním tělem a takto hřešit s někým, jako je prostitutka, je jak jinak než mravně i fyzicky nežádoucí. Jako dobrý vzor uvádí příklad čistotných a poslušných žen Dobřenský v *Prameni vody živé*, který zmiňuje takové, které by nešly na rozkaz císaře, neboť již manžela mají a nepřesvědčí je ani hmotné dary. Podle něj by nevěstky neměly být ve městech trpěny, jsou neštěstím a důvodem cizoložství. Nehrozí při nich pouze smrt těla, ale co je horší, také smrt duše.⁸⁹

Dobřenský varuje všechny osoby mužského pohlaví, aby se měly na pozoru: „*Jazyk baby svodné jest plný nepravosti a jedu smrtelného, zapálen zla od ohně pekelného...*“⁹⁰ a nabádá taky všechny pobožné křesťanské otce, aby hlídali své dcery: „*Nevydávej dcery své do hampejsu mezi nevěstky, toho příčinu hned pověděl řka, aby nebyla poskvrněna hříchem nečistým*“.⁹¹ K varování mužům, ale i ženám, se přidává Havel Žalanský, když nabádá k obezřetnosti vůči starým ženám, ty už sice hřešit kvůli svému vysokému věku nemohou, ale mohou svádět k hříchům jiným: „*Jsou i ženy staré nástrahy d'áblové, o které již svět nestojí, ty jakož samy se všech neřadicí věk svůj strávily a již k starosti hřešiti nemohouce mládež kazí, kouzlům a jiným peským kusům cvičí, těch se jako samého d'ábla zřící, jakož i těch, kteří neřádně živi jsouce, za své neřády toliko se nestydí, ale svými mrzkostmi se chlubí...*“⁹²

Mnozí z autorů podporují svá slova příkladem z Bible. Leandr Rvačovský ve svém *Masopustu* zmiňuje příběh o Samsonovi, který byl vydán do rukou nepřátel, „*nevěstky*

⁸⁷ Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost, 1993, Genesis, str. 54.

⁸⁸ Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost, 1993, Efezským, str. 186.

⁸⁹ DOBŘENSKÝ, V.: *Prameni vody živé, to jest naučení a výstraha před cizoložstvem* [etc]. Praha: Jiří Černý z Černého Mostu, 1581, nepag.

⁹⁰ Tamtéž, nepag.

⁹¹ Tamtéž, nepag.

⁹² ŽALANSKÝ, H.: *Knížka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?), str. XVI.

lahůdkami ničemně přemožen“ a který následně kvůli této nevěstce „*mizerně zahynul*“.⁹³ Proto je podle mnoha kazatelů velice důležité najít si poslušnou a pobožnou ženu, která se k Bohu často modlí a které není potřeba ozdob. Protože ty, které se příliš strojí, tak činí pro ďábla, neboť „*oni i v svatých shromážděních, z přílišného se ustrojení, zlé žádosti druhému pohlaví v mysl vstřelují a tak z domu Božího Dům nevěstčí učiniti usilují*“.⁹⁴ Rvačovský dokonce explicitně popisuje sám sexuální akt smilstva s nevěstkou, ale jedná se o alegorii na židovskou synagogu, mluví o ní jako o „*nevěstce běhlé, kteráž nohy všem pomíjejícím rozkládá, jejichžto chlípnost v smilstvu tak veliká jest, že za mzdu najímá sobě milovníky, aby smilnili s ní, jejichžto tělo jest jako tělo oslovo a jako tok koňský, tok jejich*“.⁹⁵

Hříšnicemi jsou chápáni všichni zúčastnění, nevěstky, muži, kteří nevěstince navštěvují, ale také majitelé nevěstinců: „*Ale z těch domů, kde nevěstky bydlejí, páni jejich těžce odpovídati budou*“.⁹⁶ Bavorovský taktéž označuje ve svém kázání smilnění s nevěstkou jako hanebný hřích, protože se muž stává s nevěstkou jedním tělem. Nabádá mládence, aby se dobře vyučili svatým ctnostem a měli dostatek rozumu pro sňatek, protože následně budou vzorem pro svou manželku a pro své děti.⁹⁷

⁹³ RVAČOVSKÝ, V. L.: *Masopust. Kniha o uvedení v pravou o Bohu milou pobožnost* [etc]. Praha: Jiří Melantrich z Aventýna starší, 1580, str. 82.

⁹⁴ ŽALANSKÝ, H.: *Knižka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?), str. XLII.

⁹⁵ RVAČOVSKÝ, V. L.: *Masopust. Kniha o uvedení v pravou o Bohu milou pobožnost* [etc]. Praha: Jiří Melantrich z Aventýna starší, 1580, str. 50.

⁹⁶ ŽALANSKÝ, H.: *Knižka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?), str. XLIII.

⁹⁷ BAVOROVSKÝ, T.: *Kázání o svatém manželství na Evangelium svatého Jana* [etc]. Klíč, J. [Dittrich] (ed.): Praha: Antonín Straširypka, 1822, str. 4.

6. Manželství

„Zvláště humanisté spatřovali uplatnění ctnostné, cudné, pobožné a především pracovitě ženy při výchově dětí a vedení šlechtické domácnosti. Ženskou marnivost, parádivost a především klevetivost se nezdráhali v instrukcích břitce odsuzovat.“⁹⁸

Jakmile dospěla mladá dívka do věku na vdávání, začala se sama, ale častěji pod dohledem rodičů poohlížet po muži, který by jí byl vhodným manželem. Manželství je podle autorů kázání i mravokárných spisků záchranou proti tělesné žádostivosti a hříchu, zapsáno slovy Tomáše Bavorovského: „*Manželství je výtvar Boží... proti smilstvu a jiným chlípnozem tělesným je lék*“.⁹⁹ Mnohdy se vydávaly dívky z poddanských usedlostí do služby, naopak potomci mužského pohlaví zůstávali v rodině, protože jejich fyzických sil bylo možno lépe v hospodářství využít.¹⁰⁰ Pro mnohé teology se manželská láska nikdy nestala primárním účelem manželství, tím byla tedy nejen sexuální čistota, ale hlavně plození potomstva, od šestnáctého století se však od tohoto názoru díky německé reformaci postupně upouští.¹⁰¹ Manželství je vnímáno například Janem Kocínem z Kocinétu v jeho *Abecedě pobožné manželky a rozšafné hospodyně* jako „*vzájemné přátelství a milé tovaryšství*“.¹⁰² S příchodem německé reformace do českých zemí se změnil stav evangelických kněží, reformace přinesla novum v tom, že se kazatelé a faráři, kteří nepatřili pod konfesi katolickou či utrakvistickou, mohli ženit. A to z toho důvodu, že je lepší žít ve svatém manželství než hřešit smilněním, poněvadž se už tehdy vyskytovaly případy kněží, kteří nedokázali žít asketicky.¹⁰³

Na ženu raného novověku byly kladeny mnohé nároky, dobrá žena je „*bohabojná, miluje a ctí manžela, poslouchá ho, zachovává čistotu a stud, je přívětivá a trpělivá,*

⁹⁸ BŮŽEK, V.: Muž, žena a děti v aristokratické rodině na prahu novověku. In: LENDEROVÁ, Milena (ed.): *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, s. 46.

⁹⁹ BAVOROVSKÝ, T.: *Kázání o svatém manželství na Evangelium svatého Jana* [etc]. Klíč, J. [Dittrich] (ed.): Praha: Antonín Straširypka, 1822, str. 5.

¹⁰⁰ BŮŽEK V. et al: *Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2010, str. 150.

¹⁰¹ HORSKÁ, P. – KUČERA, M. – MAUR, E. – STOUKAL, P.: *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990, str. 240.

¹⁰² KOCÍN Z KOCINÉTU, J.: *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně* [etc]. Praha: Daniel Adam z Veleslavína, 1585, str. 32.

¹⁰³ BŮŽEK V. et al: *Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2010, str. 314.

mlčí a především pilně pracuje v domácnosti a pečuje o rodinu“.¹⁰⁴ Ve svých kázáních či spisech, které mají způsobit nápravu mravů, se autoři nechávají inspirovat biblickými citáty, převážně těmi novozákonnými. Někteří manželství víceméně tupí, jiní jej zase nadměru vychvalují, proto se o dané problematice rozhodl promluvit také Jan Kapita, který usoudil, že „*sám Pán Bůh jest jeho původcem a ustavitelem*“,¹⁰⁵ jedná se tudíž o věc dobrou a bylo stvořeno pro vyvarování se hříchu. Vojtěch Berlička se ve svém kázání zaobírá otázkou, z jakého důvodu by měli lidé vstupovat do manželství. Za správné motivy považuje vstup z důvodu společenství s jinou osobou, aby si ti dva vzájemně pomáhali a aby si každý „*potřebným posloužením v nemoci, starosti a jiných důležitostech jist byl*“.¹⁰⁶ Napomíná také starší ženy k tomu, aby se věnovaly mladým manželkám a učily je milovat své muže i děti, protože podle jeho názoru by v dobrém manželství neměla být hořkost, ale pouze přívětivost, kdy muž ženu živí a opatruje a ona na oplátku jako hospodyňka v domácnosti pomáhá. O tom, jak se má správná hospodyňka podle kazatelů a mravokárců předbělohorské éry chovat, se však zmíním později. Manželství jako základní stavební prvek křesťanské společnosti bylo nevyhnutelné. „*Oslava pohlavní zdrženlivosti, panictví a vdovství, zcela cizí římské tradici, byla vyvažována pojetím manželství jako nerozlučitelného svazku muže a ženy, jehož smyslem je plození dětí, jakož i tvrdými odsudky mimomanželských styků („smilstva“), antikoncepce, potratů, zabíjení nemluvňat, homosexuality a sodomie.*“¹⁰⁷ Manželky byly podle Kocína dány mužům od Pána Boha, aby je mohli upřímně milovat a být za ně Bohu vděční. Zároveň je však nevnímá zcela jako rovnocenné, rozebírat však má muž s manželkou jen to, „*což jí znáti a věděti sluší, poněvadž všechněch věcí ženám svěřovati a vyjevovati nenáleží*“.¹⁰⁸

Poněkud smířlivěji se vůči ženám staví kazatel Zabilanský, který podle biblického vzoru přirovnává ve svém kázání při příležitosti svatby Jaroslava Smiřického ze Smiřic a panny Anny Zápské ze Záp manželství ke vztahu Boha a církve. Podle něj má

¹⁰⁴ STORCHOVÁ, L.: Gender a „přirozený řád“ v českojazyčných diskurzech vdovství, panenství a svědectví raného novověku. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L.: *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008, str. 521.

¹⁰⁵ KAPITA, J.: *Postila, to jest, kázání, kteráž na řeči Boží ke dnům svátečním* [etc]. Staré město Pražské: Jonata Bohutský z Hranic, 1615, str. 293.

¹⁰⁶ BERLIČKA, V. Š.: *Postila to jest. Potom, toho co se z evangelium každou neděli přes celej rok čte* [etc]. Staré město Pražské: U Pavla Sessya, 1618, nepag.

¹⁰⁷ HORSKÁ, P. – KUČERA, M. – MAUR, E. – STOUKAL, P.: *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990, str. 52.

¹⁰⁸ KOCÍN Z KOCINĚTU, J.: *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně* [etc]. Praha: Daniel Adam z Veleslavína, 1585, str. 42.

muž milovat ženu tak, jako Kristus miluje církev. Ten vydal sebe sama a obětoval se pro ni. Dále se zmiňuje, že „z skutků pak Božských, a to nejpřednějších a nejpožitečnějších, ne poslední ale nýbrž přední jest stav manželský“.¹⁰⁹ Manželství tedy nevnímá jako hřích ani nečistotu těla, ba právě naopak, manželství je věcí poctivou, svatou a dobrou. Stejně pozitivně se zmiňuje o manželství Nathanael Vodňanský z Uračova ve svém spisku *Theatrum mundi minoris*: „vpravdě ve všem okršlku světa nic se nenalezne, což by utěšení a dokonalé rozkoši stavu manželského připodobněno býti mohlo“.¹¹⁰ Veskrze pozitivně vidí ženské pohlaví protestantský kazatel dílka *Čest a nevina pohlaví ženského*, kde autor rozehrává ústní při dvou mužů, Kazimíra a Dobromíra, kteří se zaobírají otázkou vdavek, k čemu jsou ženy dobré a proč je vhodné se ženit. Jak už sama jména napovídají, Kazimír je muž s názory protizensky zaměřenými, naopak Dobromír argumentuje ve prospěch žen a manželství¹¹¹, neopomíná připomenout, že manželství slouží k vyvarování se smilstvu, aby se jeden nemusel *páliti*, a že díky ženám je na světě láska a přátelství, protože kdyby na světě existovali pouze muži, tak by byly jen samé „nejednomyslnosti, svárové, vraždy a jiné ošklivosti“.¹¹² Dokonce vypisuje i negativní mužské vlastnosti, aby podpořil svou argumentaci, že to nejsou jen ženy, které je třeba vinit: „A musíme pravdu vyznati, že někteří ačkoliv krásné ženy od Boha sobě dané mají, však se vždy za pěknějšími ohlédají: ale takoví, kteříž se na ušlechtilost myslí patří, než toliko na špatné místečko obličej, kteréž se unáhle proměňuje, nejsou hodni, aby se o ně kdo starati, aneb jim raditi měl“.¹¹³ Aby mohl ale vůbec hájit právo žen na bytí a na rovnocennost, musel autor ústy Kazimíra vyřknout i velice negativistické středověké názory: „Žena není než hanba mužova, nenasycené hovado, ustavičná starost a nepokoj, neodbytný boj, zkáza a zahynutí muže, nádoba cizoložstva, jedovatý had a červ, a nejtěžší jeho břímě“.¹¹⁴

Ačkoliv mnohé názory soudobých autorů kázání a mravokárných spisků vyznívají vůči ženám dost pozitivně, tehdejší společnost přesto stála na základu patriarchálním

¹⁰⁹ ZABILANSKÝ, J.: *Jiříka Zabilanského Horského kázání svatební při oddavcích* [etc]. Praha: Daniel Sedlčanský starší, 1605(?), str. fol. B.

¹¹⁰ VODŇANSKÝ Z URAČOVA, N.: *Theatrum mundi minoris*. Bočková, H. – Matl. J. (eds.): Brno: Atlantis, 2001, str. 140.

¹¹¹ HRUBÁ, M.: Čest a nevina pohlaví ženského aneb dobré důvody pro uzavření sňatku v Čechách 16. století. In: ČADKOVÁ K. – LENDEROVÁ, M. – STRÁNÍKOVÁ, J. (edd.): *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie. Sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27. - 28. dubna*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, str. 459.

¹¹² IRENAEUS, J.: *Čest nevina pohlaví ženského*[etc]. Praha: Daniel Adam z Veleslavína, 1585, nepag.

¹¹³ Tamtéž, nepag.

¹¹⁴ Tamtéž, nepag.

a existence jisté hierarchie muže a ženy je nepopíratelná. Autoři poukazovali nejen na jejich rozdílnost, „*hned od přirození muž a žena netoliko způsobu těla a mysli mezi sebou jsou rozdílní, ale také povolání a povinnosti obojímu pohlaví náležité a vypsané sobě, a ustanovené mají*“,¹¹⁵ ale taktéž na poslušnost mezi pohlavími. Tak jako Bůh stvořil Adama k obrazu svému, byla stvořena Eva k obrazu Adama. Její nižší úroveň je dána také podílem ženy na prvotním hříchu a jakékoliv reptání proti tomuto ustanovení by bylo hříchem. Postavení paní domu se lišilo podstatně od postavení pána domu, protože hlavní úloha žen spočívala ve starosti o domácnost. Kocín se také ve své *Abecedě* zmiňuje, že manželství je přirozenou hierarchií muže a ženy, kdy muž je hlavou a měl by se ženou, která je vnímána jako slabší, laskavě a přívětivě jednat, trpělivě ji snášet a mít se k ní uctivě jako k vlastnímu tělu.¹¹⁶ Tento názor se zakládá na biblickém verši z Nového zákona, kde se píše, že „*muž je hlavou ženy*“.¹¹⁷ Podle Dobřenského má ženu muž předcházet v dobrých skutcích, měl by jí dávat dobrý příklad hodný následování, protože žena by měla muže následovat tak, jako tělo následuje hlavu.¹¹⁸ Implicitně tedy vybízí ženy k tomu, aby nepřemýšlely vlastní hlavou, ale spolehly se na mozek svého manžela. Muž by pak také neměl ženě zbytečně dávat příčinu k zarmucování. Stav manželský vidí Kocín jako jednu ze svátostí, kde kromě tělesného spojení dochází také k spojení duše a těla v jedné osobě, což odpovídá obrazu božského spojení.

V kázání u Vojtěcha Berličky najdeme taktéž hierarchické rozdělení pohlaví, ačkoliv mají manželé svá těla pro sebe navzájem, v ničem jiném si rovni nejsou, poněvadž muž je hlavou ženy, je jejím správcem a vladařem¹¹⁹, kterého má žena poslouchat. Berlička uvádí odkaz na sv. Ignáce, který zastával názor, že by ženy neměly své muže jejich vlastním jménem oslovovat, ale měly by směřovat k biblickému modelu, o němž píše sv. Petr, který se v epištole zmiňuje o tom, že Sára svého muže Abrahama poslouchala a pánem ho nazývala.¹²⁰ Protože podle jeho názoru je dobré manželství takové manželství, kde manžel má správu a vládu a manželka

¹¹⁵ KOCÍN Z KOCINĚTU, J.: *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně* [etc]. Praha: Daniel Adam z Veleslavína, 1585, str. 59.

¹¹⁶ Tamtéž, str. 60.

¹¹⁷ *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost, 1993, Efezským, str. 186.

¹¹⁸ DOBŘENSKÝ, V.: *Pramen vody živé, to jest naučení a výstraha před cizoložstvím* [etc]. Praha: Jiří Černý z Černého Mostu, 1581, nepag.

¹¹⁹ BERLIČKA, V. Š.: *Postila to jest. Potom, toho co se z evangelium každou neděli přes celej rok čte* [etc]. Staré město Pražské: U Pavla Sessya, 1618, nepag.

¹²⁰ *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost, 1993, 1. list Petřův, str. 222.

povolná a poddaná zůstává. A vzájemně by se měli v daném svazku milovat. S danou vládou to vidí podobně jako Kocín, který se také domnívá, že „*kdežkoliv se žena správy mužské ujímá, kdež žena nad manželem panuje..., tu se všechny věci zle a na opak řídit a spravovati musejí*“.¹²¹ A zároveň se v *Abecedě* zmiňuje o lásce a vážnosti, kterou jsou si vzájemně povinováni, protože „*věrní manželé od Boha snoubení jsou jedno tělo, jedny kosti a jedno maso*“.¹²² Taktéž Zabilanský ve svém kázání se přiklání k názoru, že muž nemá pohrdat slabším pohlavím ženským, ale má je ctít, protože ženy byly také Bohem stvořeny, má je chránit a opatrovat, přestože je muž „*přednějším a zvýšenějším stvořením Božím*“.¹²³ Žena tedy dle jeho názoru stojí jednoznačně pod mužem, který jí má panovat, ale také milovat jako sebe sama. Taktéž žena, jako muž má o ni pečovat, i ona „*dle své mdloby, má býti nápomocná svému muži, jakž může nejvejše, radou, skutkem, službou, poslušností, řízením a opatrováním, společných věcí a živnosti*“.¹²⁴ Žalanský ve svém mravokárném spisku *Knížka o ctnosti andělské* obecně uvádí svůj názor na postavení muže a ženy ve společnosti, kritizuje v ní nejen nedobré ženy a předkládá normativní chování dobré manželky, ale také muže, kteří se nechovají podle jeho představ. Nejdůležitější je pro muže najít manželku dobrou, která se bude manželovi i Bohu líbit, když „*manžela svého miluje, když jemu věrně a povolně posluhuje, dům spravuje, když dítky plodí, splozené mnohou prací vychovává...*“¹²⁵ Muž má zase milovat svou ženu s láskou, taktéž připomíná známé připodobnění lásky manželské k lásce Boží k církvi a uvádí známé biblické verše z knihy *Příslaví*: „*Kdo nalezl manželku, nalezl věc dobrou*“.¹²⁶ A: „*Dům a statek jest dědictví po rodičích, ale od Hospodina rozumná manželka*“.¹²⁷

Správný a dobrý muž se má podle Žalanského o svou manželku starat, chránit ji a pomáhat jí při všech hospodářských pracích, „*ale někteří muži nepřístupní, té přednosti zle využívají, domnívajíce se, že jejich nad ženami vladařství má býti nějaké*

¹²¹ KOCÍN Z KOCINĚTU, J.: *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně* [etc]. Praha: Daniel Adam z Veleslavína, 1585, str. 59.

¹²² Tamtéž, str. 39.

¹²³ ZABILANSKÝ, J.: *Jiřika Zabilanského Horského kázání svatební při oddavcích* [etc]. Praha: Daniel Sedlčanský starší, 1605(?), str. fol. Cii.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ ŽALANSKÝ, H.: *Knížka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?), str. XXII.

¹²⁶ *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost, 1993, *Příslaví*, str. 599.

¹²⁷ Tamtéž.

tyranství“,¹²⁸ což rezolutně odmítá. A ač si žena může vzít muže hrubého, pohana či jinak násilnického, měla by se podvolit svému údělu, vzít si příklad od svaté Moniky, která svou „*tichostí, mírností, přívětivostí, pobožností, jeho přísnost a nevhodnost natoliko přemohla, k dobrotivosti sklonila...*“¹²⁹ Kromě ní se samozřejmě píše také v Bibli o mnoha ctných ženách, které by pobožné manželky měly svým chováním napodobovat. Každá manželka má být podle Žalanského poddaná svému muži, ať je jaký je, a ačkoliv ona sama je jakkoliv urozená či bohatá, její manželskou povinností je být svému muži poddána. Vnímá ale ženu s dobrými mravy jako ten nejlepší možný Boží dar: „*Nejpodstatnějšího jest dar panna neb žena, dobrými mravy obdařena. Jest sic i krása těla dar boží výborný, a ten i svatým se dostával, a dostává*“.¹³⁰ Bavorovského pohled na manželství je spíše negativního zaměření, ne tak vůči manželkám obecně, ale co se týče jednotlivých žen, které rády manipulují s mužem, což se Bavorovskému zdálo v Čechách jako rozšířený jev. „*Ženy odhánějí své muže od víry a mnozí i z vyššího stavu musí věřit tak, jak chtějí jejich manželky. Přitom ty si dle svého „ženského a mdlého rozumu“ oblibují různé sekty a svými lahodnými slovy přesvědčí své muže, aby se k nim přidali.*“¹³¹ Taktéž J. Irenaeus se domnívá, že muž je z hlediska nadřazenosti/podřazenosti na pozici vyšší než žena a skrze názory Dobromíra vysvětluje, že ženy by neměly být ve vyšších pozicích správních, u soudu, neměly by se věnovat válčení a mužským záležitostem, protože byly stvořeny Bohem k tomu, aby děti počaly, nosily, odrodily, kojily a vychovávaly.¹³²

Ženy by se tedy podle všech textů, které jsme zkoumali, měly věnovat domácnosti a být správnými hospodyňkami. Jiří Strejc Zábřežský ve svém *Zrcadle poctivé a šlechetné ženy a hospodyně* udává nároky na jejich chování, křesťanskou výchovu, mravnost a poslušnost,¹³³ a podle Kocína si žena musí svůj denní chléb zasloužit. Kocín, stejně jako Irenaeus, má velice podobné pohledy na manželku a její hlavní funkci v domácnosti (hospodyně), ale co se týče jejího vzhledu, v tom se rozcházejí. Irenaeus ženskou krásu nezamítal, ani intelektuální ambiciózní ženy,

¹²⁸ ŽALANSKÝ, H.: *Knížka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?), str. LXI.

¹²⁹ Tamtéž, str. LXVI.

¹³⁰ Tamtéž, str. XLI.

¹³¹ HAVRLANT, J.: *Ekleziologie Tomáše Bavorovského*. Praha, 2013. Disertační práce, Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, str. 86.

¹³² IRENAEUS, J.: *Čest nevina pohlaví ženského*[etc]. Praha: Daniel Adam z Veleslavína, 1585, nepag.

¹³³ STREJC ZÁBŘEŽSKÝ, J.: *Zrcadlo poctivé a šlechetné ženy a hospodyně*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (eds.): *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2009, str. 332.

naopak upozorňoval na takové, které vynikaly nad ostatní.¹³⁴ Obecně platilo, že ženy v rodině zemědělce se věnovaly nejen domácnosti, ale i práci na poli a ve chlévě. Dobrá hospodyně učila „*dcery, snachy a služky tradičním ženským pracím, k nimž náleželo vaření a péče o děti stejně jako předení lnu a vlny, chov drůbeže a pěstování zeleniny a mnoho jiných činností, v kterých byla nezastupitelná*“.¹³⁵ V případě, že po smrti hospodáře zůstaly v selské domácnosti pouze dcery, stavení a celou usedlost mohla zdědit pouze ta z nich, která byla provdána. Bylo totiž nezbytností, aby usedlost spravoval nový řádný hospodář.¹³⁶ Dokud nebyla žádná z dcer provdána, hospodařila na statku sama matka nebo jiný pověřený člověk. Žalanský ve své *Knižce o ctnosti andělské* připomíná přání svatého Pavla, aby „*mladice hospodyňské byly, dům a ne obec neb ulice zpravovaly*“.¹³⁷ Zabilanský taktéž ve svém kázání podotýká, že provdané ženy mají být domácími hospodyňkami, a pokud mají malé děti, mají se o ně dobře starat a opatrovat je. Zcela zvláštní pozici měly manželky farářů a kazatelů, jejichž povolání je odvádělo pryč od rodiny mimo domov, toto „*oddělení mužské a ženské sféry jednak posílilo patriarchální strukturu domu, protože muži poskytlo větší obeznámení s okolním světem, a tudíž podporovalo jeho převahu*“.¹³⁸ Spíše sporadickým úkazem v kázáních je dochovaná zmínka z osobního života kazatele, která se vztahuje k jeho vlastní manželce. Pro zajímavost citujeme postesknutí kazatele, kdy se v jednom ze svých kázání Viktorin Vrbenský o své zesnulé manželce vyjadřuje slovy: „*manželka má počestná v pánu usnuvši odpočívá a vzkříšení velebného očekává, stánek těla svého složici*...“¹³⁹

Co se týče šlechtických žen, je zřejmé, že zde byla situace poněkud odlišná. Urozené vdané paní se samozřejmě také staraly o chod domácnosti, ne však zcela svépomocí, staraly se o děti, ale ne tolik jako selské hospodyňky, a zaměstnávaly se chodem panství, pokud byl manžel pryč. Většinou udržovaly ve velkém měřítku korespondenční kontakty s rodinou, věnovaly se péči o sebe a přijímaly návštěvy.

¹³⁴ HRUBÁ, M.: Čest a nevina pohlaví ženského aneb dobré důvody pro uzavření sňatku v Čechách 16. století. In: ČADKOVÁ, K. – LENDEROVÁ, M. – STRÁNÍKOVÁ, J. (edd.): *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie. Sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27. - 28. dubna*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, str. 457.

¹³⁵ HORSKÁ, P. – KUČERA, M. – MAUR, E. – STOUKAL, P.: *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990, str. 387.

¹³⁶ BŮŽEK V. et al: *Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2010, str. 452.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ KOLDINSKÁ, M.: *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2001, str. 49.

¹³⁹ VRBENSKÝ, V.: *Synopsis aneb tabule jak sumovní tak po částkách čtení vejročních ke dnům nedělním* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606, str. 134.

V případě daleké či dlouhé cesty manželů většinou šlechtičny trápila osamocenosť a úzkosť, pokud s manželem dobře vycházely.¹⁴⁰

V požadavcích na ženu se kazatelé a autoři mravokárných textů shodují, kladou nároky nejen na její pobožnou duši, ale zároveň na styl odívání, trávení volného času a pracovitost. Jan Kocín z Kocinětu se ve své *Abecedě* podrobně rozepisuje a vyjmenovává rozličné požadavky na dobrou manželku na podkladu biblického verše z třicáté první kapitoly knihy *Příslaví*, kde najdeme chválu ženy statečné. Po uvedení několika veršů podrobněji popisuje vhodné chování dobré manželky. Stýská si nad takovými, které jsou neoddané, svárlivé, nevěrné a nerozšafné, které raději místo starosti o domácnost z okna vyhlíží, a dokonce se nebojí jít tak daleko, že tvrdí, že takováto žena může muži přivodit předčasnou smrt.¹⁴¹ A dále píše: „*Ať manžel své milé manželce důvěrně poroučí všecek svůj dům k správě, spolehna upřímně na její rozšafnosť a bedlivosť. Tak také ona své povolání vykonává, aby v hospodářství žádného nedostatku nebylo, anobř toho dovozuje, že tak mnoho bývá potřeb v domácnosti, jako vojáci kořisti po vítězství nabívají*“.¹⁴² Manželka se má podle Kocína chovat šlechetně v přítomnosti i nepřítomnosti manžela, vesele a přívětivě jej má po jeho příchodu doma vítat. Rozumná žena ať dělá cokoli, má to dělat k mužově libosti, aby jej nerozrušila, a když už se jí to náhodou podaří, musí být přívětivá, a zastává názor, že není dobré, když „*žena muži za jedno protivné slovíčko desíti horšími oplácí*...“¹⁴³ Zřejmé je, že pakliže se cokoli muži znelíbí, zdá se, že podle Kocína to je vždy vina manželky, ale i kdyby nebyla, má na muže být stále milá a tím si získat jeho odpuštění, popřípadě dosáhnout tak jeho uklidnění. Měla by ráda pomáhat pobožným lidem, ovšem nikoli pohanům, ale pouze bratrům či sestřám v Kristu. Taktéž by žena měla být štedrá k chudým a nekupovat nepotřebné a zbytečné věci. Kocín rezolutně zamítá dlouhé spaní, lenosť, ale také odhalování.

Dobrá manželka by neměla chodit odhalená a obnažená jako nevěstka, a když pracuje, ať nechodí po domě „*ušlapaná a ukálená jako svině*“.¹⁴⁴ Správná manželka by se tedy měla odívat mírně jak navenek, tak vnitřně poctivostí, mírností a jinými ctnostmi. Odíváním se ve svém spisku zaobírá také Žalanský a i on vyžaduje po dobré manželce šaty hezky upravené a vyrovnané, ale nikoli přezdobené, protože „*toť jest*

¹⁴⁰ KOLDINSKÁ, M.: *Každodennosť renesančního aristokrata*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2001, str. 52.

¹⁴¹ KOCÍN Z KOCINĚTU, J.: *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně* [etc]. Praha: Daniel Adam z Veleslavína, 1585, str. 38.

¹⁴² Tamtéž, str. 45.

¹⁴³ Tamtéž, str. 52.

¹⁴⁴ Tamtéž, str. 73.

jistý důvod, že ta málo ducha má, která na šperky mnoho vynakládá“.¹⁴⁵ Jak je tedy zřejmé, požadavek cudného oblékání platil nejen pro panny, ale také pro ženy vdané, ty se mohly, ba přímo měly ozdobovat drahokamy, avšak těmi duchovními: „*Ženy, vycházejte líčidly a ozdobami apoštolskými okrášlené, berouce z sprostnosti bělost, ze stydlivosti červenost, oči majíce malované studem a mlčenlivostí Ducha, na uši své přivazující řeči Boží na hrdlo své zavěšující jho Kristovo, hlavy své manželům pokloňujte, nohy své doma zdržujte, ruce své prádlem zaměstnávejte, aksamitem dobrotivosti, kmentem čistoty a svatosti, sarmatem stydlivosti se odívejte, tak již dosti krásné budete*...“¹⁴⁶ Jan Kapita také vybízí všechny ženy, nejen ty vdané, ale i ty, co ještě muže nemají nebo které jej pozbyly, aby nebyly toulavé a nechodily po klevetách, ale doma seděly a své práce si všímaly. Za dobrý vzor dává Sáru, manželku Abrahama, která byla stydlivá a tolik se ostýchala mužského pohlaví, že ani s hosty nesesávala. Jako odstrašující případ zmiňuje Betšabe, se kterou cizoložil král David.¹⁴⁷ Také J. Irenaeus ve spise *Čest a nevina pohlaví ženského* zmiňuje ženy, ze kterých by si pobožné manželky příklad brát neměly, uvádí manželku Jobovu, Jezábel, ženu Samsonovu, ženy moábské a další. Netvrdí tedy, že existují ženy, které nemají žádné provinění, ale že ženy jistě nejsou o nic horší než muži, „*toť se na ně neprávě a falešně sčítá*“,¹⁴⁸ a pokud nějaká žena navede muže k hříchu a muž jí poslechne, dvakrát tak hřeší jak ona sama. Irenaeus se tak snaží prostřednictvím řeči Dobromíra vyvrátit Kazimírovo negativní a odsuzující smýšlení, čímž působí na recipienty; předpokládá spíše mužské čtenáře a hájí svátost manželskou.

Z hlediska sexuálního chování jsou soudobé ženy skrze normativní texty nabádány k správnému sexuálnímu jednání i v manželství. Jan Kapita vyslovuje ve svém kázání názor, že Bůh stvořil manželství, aby se lidé vyvarovali hříchu, a také že plození dětí v rámci svazku by mělo být svaté, čisté, bez trápení a bolesti.¹⁴⁹ Základními biblickými verši, které se v normativních textech často objevují, jsou pasáže z novozákonního Matoušova evangelia: „*Proto muž opustí otce i matku a připojí se ke své manželce, a budou ti dva jedno tělo, takže již nejsou dva, ale*

¹⁴⁵ ŽALANSKÝ, H.: *Knížka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?), str. XXXIII.

¹⁴⁶ Tamtéž, str. XXXIV.

¹⁴⁷ KAPITA, J.: *Postila, to jest, kázání, kteráž na řeči Boží ke dnům svátečním* [etc]. Staré město Pražské: Jonata Bohutský z Hranic, 1615, str. 241.

¹⁴⁸ IRENAEUS, J.: *Čest nevina pohlaví ženského*[etc]. Praha: Daniel Adam z Veveslavína, 1585, nepag.

¹⁴⁹ KAPITA, J.: *Postila, to jest, kázání, kteráž na řeči Boží ke dnům svátečním* [etc]. Staré město Pražské: Jonata Bohutský z Hranic, 1615, str. 262.

jeden“.¹⁵⁰ Konkrétně se o nich zmiňuje Zabilanský, Bavorovský i Dobřenský. Tomáš Bavorovský upřesňuje dále, že už to není jen tělo manžela, jeho vlastní, které má milovat, ale musí milovat i svou ženu, tak jako miluje vlastní tělo. Dobřenský se také krátce věnuje cizoložství a mnohoženství. Cizoložství rezolutně odmítá a mnohoženství toleruje pouze v rámci historických událostí židovského národa, kdy si někteří patriarchové brali více žen, což bylo tradičně zdůvodňováno potřebou zachování a rozmnožení Božího lidu.

O lásce jako takové se v raně novověkých textech tohoto typu příliš nedočteme, ačkoliv se zde píše o vzájemné lásce a milování druhého jako sebe sama, spíše se při čtení kazatelských textů a mravokárných spisků děje na mysl představa o vztahu manželů, který je založen na úctě, respektu a jakési povinnosti. Přece jen ale někteří pisatelé otevřeněji zmiňují hluboký manželský cit, jedním z nich je opět Zabilanský, který popisuje vztah muže ke své rodině: „*A tak kolikrát pobožný manžel, svou poctivou manželku obejmě, kolikrát na dítky své z té přirozené lásky pohledí, a nebo zase dítky na rodiče své...*“¹⁵¹ Taktéž ve spisku *Theatrum mundi minoris* se Vodňanský zmiňuje o vztahu dobré manželky ke svému muži. Taková, která po svém muži vzdychá a na něj myslí celý den, jako by byla od samotného Boha z nebe seslána. „*Nebo jaký může býti větší důvod nejvroucnější a nejnerozdvojitelnější lásky poctivý manželky jako když opustí matku, otce, bratří, sestry a všecko příbuzné přátelstvo, jich se jako říkáje odříká, proto aby v lásce přebejvala s manželem svým, jej nade všechny milovala, v poctivosti měla, opovrhnuoc všechny vesměs, jeho samého se přidržela.*“¹⁵² Autor neopomíná podotknout, že taková žena by měla stát při muži v bohatství i chudobě, měla by ho i v neštěstí potěšovat a nabádat k veselosti. V tomto konkrétním případě se však hovoří o lásce manželky k muži, ne naopak. Taktéž Cikáda ve svém *Kázání nad mrtvým tělem, Anny dcery slovutného Pana Václava Samce ze Stráže* popisuje strach a hluboký cit, který chovají manželé vůči svým dětem a manželkám: „*My v bidách vězíme, nastávajících trampot se děsíme, nejvíce o milé manželky a malé dítky se bojíme*“.¹⁵³ Ohledně sexuálního jednání v mezích manželství

¹⁵⁰ Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost, 1993, Matouš, str. 29.

¹⁵¹ ZABILANSKÝ, J.: *Jiřka Zabilanského Horského kázání svatební při oddavcích* [etc]. Praha: Daniel Sedlčanský starší, 1605(?), str. fol. C iiij.

¹⁵² VODŇANSKÝ Z URAČOVA, N.: *Theatrum mundi minoris*. Bočková, H. – Matl. J. (eds.): Brno: Atlantis, 2001, str. 141.

¹⁵³ CYKÁDA, J. V.: *Kázání nad mrtvým tělem, Anny dcery slovutného Pana Václava Samce ze Stráže*. Praha: Jiří Hanuš z Kronenfeldu, 1612, str. fol. A i.

se příliš kazatelé nevyjadřují, maximálně brojí proti smilstvu a cizoložství, tedy udávají negativní či pozitivní příklady, ovšem nedotýkají se manželské sexuality. Pouze Rvačovský v *Masopustu* cituje známou starozákonní milostnou Šalamounovu píseň a k ní přidává poučení, že „*se toho lidi hanbit nemají*“.¹⁵⁴

Zkoumané normativní texty se snaží napravovat soudobou společnost také, co se týče rozvodů, rozchodů a opouštění jednoho z manželů. Dobřenský v *Prameni vody živé* upozorňuje na fakt, že Kristus si vyvolil církve za svoji nevěstu, jednou za církve již zemřel a jedná se o dokončený děj, a stejně tak má být manželství nerozlučné a je trvale platné až do smrti jednoho z nich.¹⁵⁵ Stejně tak Berlička utvrzuje recipienty v tom, že manželka od muže nemá odcházet, a kdyby přece jen odešla, aby zůstala neprovdaná, protože po sňatku není možné oddělení jednoho těla: „*Poněvadž jest taková věc (tj. nesnáz) s manželkou, není dobré ženiti se, poněvadž nevhodné ženy do smrti pozbyti nemůže*“.¹⁵⁶

Ve spisku *Čest a nevina* vzpomíná autor ústy Kazimíra na prohlášení Hipponaxe, který řekl, že nejlepšími dny jeho života je svatba a úmrtí manželky. Ten nejenže připodobňuje ženu ke zvířeti, ale explicitně vyjadřuje radost z jejího odchodu: „*nebo rovně když hovado jedem napuštěné umírá, že s ním i jed v něm zůstávající / hyne, tak také když bezbožná manželka skrze smrt z světa schází..., že manžel její všech trápení a zármutků zprostěn bývá*“.¹⁵⁷ Na což ovšem mírněji reaguje Dobromír, který se ženského pohlaví zastává, jako ostatně v celém spisku.

Všichni autoři neopomínají chválit ženy dobré, opatrné, málomluvné, pobožné, pracovité a poslušné. Tyto ženy vnímají jako dar od samotného Pána Boha. Pokud se však jedná o ženy bezbožné, které hledají finanční zajištění, jsou klevetné, rády se místo práce baví a chodí oblékané příliš vyzývavě, takové jsou podle kazatelů nedobré, a tudíž nevhodné coby manželky.

¹⁵⁴ RVAČOVSKÝ, V. L.: *Masopust. Kniha o uvedení v pravou o Bohu milou pobožnost* [etc]. Praha: Jiří Melantrich z Aventýna starší, 1580, str. 41.

¹⁵⁵ DOBŘENSKÝ, V.: *Pramen vody živé, to jest naučení a výstraha před cizoložstvem* [etc]. Praha: Jiří Černý z Černého Mostu, 1581, nepag.

¹⁵⁶ BERLIČKA, V. Š.: *Postila to jest. Potom, toho co se z evangelium každou neděli přes celej rok čte* [etc]. Staré město Pražské: U Pavla Sessya, 1618, nepag.

¹⁵⁷ RVAČOVSKÝ, V. L.: *Masopust. Kniha o uvedení v pravou o Bohu milou pobožnost* [etc]. Praha: Jiří Melantrich z Aventýna starší, 1580, str. 164.

6.1. Mateřství

Stěžejními milníky v životě každé ženy je manželství a narození potomků. Jak už bylo naznačeno, jednou z hlavních povinností ženy raně novověké společnosti bylo zachování rodu. Zkoumanými texty byla formována mysl všech recipientů, ať už zatím svobodných panen, nebo vdaných manželek, které teprve měly na svět přivést potomky. Většina autorů se odkazuje na verše z Genesis, kde řekl Hospodin: „*Plod'te se a množte se*“.¹⁵⁸ Rozmnožení dědiců je totiž chápáno jako požehnání a neplodnost ženy jako neštěstí.¹⁵⁹ Ženy se staraly o potomstvo od nepaměti, porodem jejich práce nekončila, protože veškerá starost o děti byla pouze ženskou záležitostí. Žena rodila převážně v přítomnosti porodní báby, pouze v případě vážných komplikací se dostavil k porodu lékař nebo kněz, při porodu „*v hojně míře se uplatnily také činnosti sociokulturního rázu, náboženské rituály nevylučující*“.¹⁶⁰ Následně byla novopečená matka obklopena jinými ženami, které jí během šestinedělí pomáhaly, nosily jídlo, staraly se o starší děti, byla to zvláště kmotra její nebo jejího dítěte a také sousedky a příbuzné. Žalanský vidí rození jako manželčinu ctnost, rození dětí a těhotenství je spojováno ve zkoumaných textech s dobrou a pobožnou manželkou, v souvislosti s manželstvím a pouze v rámci manželství.¹⁶¹

Ženy byly tedy z hlediska manželského vnímány jako užitečné z několika důvodů, „sloužily“ k odvrácení smilstva a v rámci mateřství k rozmnožování rodiny. Dobřenský se ve svém spisku zmiňuje o nutnosti zachování rodu, které je podle něj tak potřebné jako jídlo a pití. Žalanský taktéž upozorňuje na to, že žena má děti plodit, a to: „*rozkošným strůmkům olivovým podobné, které kvetou, rostou v dobré pověsti se zelenají: však tak jest mdlá nádoba, že sotva bez ochrany muže živa býti může*“.¹⁶² Tedy ženu nutně nevnímá jako schopnou se postarat sama o sebe, natož pak o potomky, muž je v rodině nezbytností. A ani tak jako sama země od sebe neplodí

¹⁵⁸ Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost, 1993, Genesis, str. 22.

¹⁵⁹ HORSKÁ, P. – KUČERA, M. – MAUR, E. – STOUKAL, P.: *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990, str. 52.

¹⁶⁰ MELKESOVÁ, M.: „... skrze něž Pán Bůh svět, církev i nebe množí...“ Raněnovověké venkovské šestinedělky, porodní báby a kmotry. In: ČADKOVÁ, K. – LENDEROVÁ, M. – STRÁNÍKOVÁ, J. (edd.): *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie. Sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27. - 28. dubna*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, str. 263.

¹⁶¹ ŽALANSKÝ, H.: *O ctných manželkách těhotných a rodičkách křesťanských*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (eds.): *Děti roditi jest božské ovotce. Gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2013, str. 425

¹⁶² Tamtéž, str. 431.

stromy, ani člověk nepočne sám, ale jedná se o Boží zásluhu, že utvoří nový život, tedy Hospodin je vnímán jako primární stvořitel.¹⁶³

Žena během šestinedělí a menstruace byla vnímána jak nečistá, a stejně tak se s ní jednalo. Jedním z kazatelů, který se tímto tématem zabývá, je Zámorský ve své postile¹⁶⁴, kde kritizuje odloučenost a opovrhování ženami právě v tomto období. Navíc připomíná, že sama Panna Marie si šestinedělím také prošla, když porodila Ježíše Krista. Bylo nezbytností, aby žena v pokročilejším stádiu těhotenství a krátce po porodu méně pracovala a více odpočívala. Guenther upozorňuje na příchod trestu na ty, kteří se k těhotným a kojícím nechovají podle jejich stavu. Po porodu následovalo období kojení, které mnozí autoři považují za projev lásky: „*Protož mají mateře své dítky vlastními prsy živiti, aby tak tím svou lásku ze svého srdce do dítěte vlily pro trvání veliké a ustavičné lásky mezi mateří a dítětem*“.¹⁶⁵ Zmíníme se ještě krátce o porodních bolestech. Všichni autoři se shodují, že vinu nese žena sama jako pozůstatek prvotního hříchu, a mnozí vzpomínají biblické verše, ve kterých promlouvá Hospodin k Evě a ustanovuje, že bude rodit v utrpení a Bůh rozmnoží její trápení.¹⁶⁶ Podle Žalanského by žena rodila se „*zvláštním zalíbením a radostí srdce*“¹⁶⁷, kdyby nedošlo k pádu prvních lidí.

Během šestnáctého století se ve velké míře rozšířila snaha o zachování a prodloužení života malých dětí a novorozenců, protože v době středověku bylo úmrtí právě narozených dětí častým problémem. Důvodem byly pravděpodobně nejen špatné zdravotní návyky matek, ale taktéž neuspokojivý zdravotní stav kojných, které ve velkém využívala šlechta, a oslabení rodiček příliš častými porody.¹⁶⁸ Ačkoliv byl tento důraz na početí a výchovu potomků hluboce zakořeněn v myslích raněnovověkého člověka, stávaly se samozřejmě případy, kdy manželský pár děti mít nemohl. Jednalo se převážně o fyzické důvody na straně jednoho z manželů, nebo

¹⁶³ BAVOROVSKÝ, T.: *Kázání o svatém manželství na Evangelium svatého Jana* [etc]. Klíč, J. [Dittrich] (ed.): Praha: Antonín Straširypka, 1822, str. 10.

¹⁶⁴ PHILADELPHIUS ZÁMRSKÝ, M.: *Postila evangelická aneb výkladové na evangelia nedělní a sváteční* [etc]. Jezdkovice u Opavy: Hynek st. Bruntálský z Vrbna, 1592, str. 114-115.

¹⁶⁵ GUENTHER, T.: *Knížka potěšitelná, všechněm těhotným a rodičím manželkám*, . In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (eds.): *Děti roditi jest božské ovotce. Gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2013, str. 173.

¹⁶⁶ *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost, 1993, Genesis, str. 24.

¹⁶⁷ ŽALANSKÝ, H.: *O ctiných manželkách těhotných a rodičkách křesťanských*. In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (eds.): *Děti roditi jest božské ovotce. Gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2013, str. 457.

¹⁶⁸ KRÁL, P.: *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2004, str. 189.

právě smrt kojence. Jak poznamenává Miroslava Melkesová: „*Smrt novorozence se totiž vedle lidského neštěstí stávala mnohem závažnější právě v případě, že dítě zemřelo nepokřtěné, neboť podle některých církevních učenců nemohlo nikdy dosáhnout nebeské blaženosti*“.¹⁶⁹ Úmrtí dítěte, ale také těžký porod, potrat nebo narození handicapovaného potomka bylo často vnímáno jako Boží trest za nějaký hřích.¹⁷⁰ Pokud dítě nevypadalo, že by mělo přežít, učinila nouzový křest samotná porodní bába nebo se mnohdy děti křtily také ještě posmrtně. Ztráta starších dětí byla vnímána ještě negativněji, protože do nich rodiče, především matka, investovali spoustu času a lásky. Mnohá manželství však byla zcela bez potomků. Bavorovský ve svém kázání napomíná ty, kteří by smýšleli o bezdětném manželství nízko: „*A že nemají být haněni ti, co dítky nemají, že jsou v Boží vážnosti stejně jako ti, co jich mají plno. A má-li jich plno dětí soused, sotva stačí uživit, jedno přijmi k sobě a odívej a ved*“.¹⁷¹ A nabádal dále, aby si projevovali lidé vzájemnou úctu a upřímně se snažili postarat o sirotky, ne z vypočítavosti a s vidinou velké finanční odměny ve formě dědictví, ale protože to je z křesťanského hlediska žádoucí.

Berlička dokonce ve své postile pracuje s netradičním přirovnáním, když Bohu přisuzuje „mateřské obyčeje“ a vysvětluje zde chování Hospodina, který ač se zdá být daleko, je jako matka, která se před dítětem ukrývá, aby mu byla milejší.¹⁷²

Mateřství je jednou ze ctností vdané ženy, protože plní Boží přání a přivádí do společnosti další křesťany. Děti jsou chápány jako požehnání a neplodnost nebo smrt jako neštěstí a důsledek hříchu. Berlička ve svém kázání stejně jako Dobřenský vzpomíná na biblické verše sv. Pavla, který v *Listu Timoteovi* píše: „*Spasena bude jako matka, jestliže setrvá ve víře, lásce, svatosti a střízlivosti*“.¹⁷³ Konkrétně Berlička však v tomto případě nahrazuje slovo muž slovem člověk, což je pro období před Bílou horou docela časté. U Dobřenského se zase dočteme, že bude žena spasena

¹⁶⁹ MELKESOVÁ, M.: „... skrze něž Pán Bůh svět, církev i nebe množí...“ Raněnovověké venkovské šestinedělky, porodní báby a kmotry. In: ČADKOVÁ, K. – LENDEROVÁ, M. – STRÁNÍKOVÁ, J. (edd.): *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie. Sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27. - 28. dubna*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, str. 278.

¹⁷⁰ STORCHOVÁ, L.: Genderování těla v českojazyčných příručkách o těhotenství a porodu (16.–17. století). In: RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L.: *Děti roditi jest božské ovotce. Gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2013, str. 635.

¹⁷¹ BAVOROVSKÝ, T.: *Kázání o svatém manželství na Evangelium svatého Jana [etc]*. Klíč, J. [Dittrich] (ed.): Praha: Antonín Straširypka, 1822, str. 14.

¹⁷² BERLIČKA, V. Š.: *Postila to jest. Potom, toho co se z evangelium každou neděli přes celej rok čte [etc]*. Staré město Pražské: U Pavla Sessya, 1618, nepag.

¹⁷³ *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost, 1993, 1. list Timoteovi, str. 203.

skrze rození synů¹⁷⁴, ne jako matka obecně. A Berlička také poznamenává, že rodiče mají větší radost ze synů nežli z dcer.¹⁷⁵

Kolem roku 1500 došlo k významnému oživení populačního růstu. Docházelo však k obavám z vylidnění světa (morové nákazy) a postupně tedy dochází k odmítání sexuální askeze a v rámci manželství je zdůrazněn požadavek plnění jeho základního poslání, tj. rození dětí.¹⁷⁶ Zabilanský se ve svém kázání zmiňuje o potřebě potomků z důvodu pomoci rodičům poté, co zestárnou. Pro církve to znamená nové křesťany, ale Zabilanský také zdůrazňuje, že každý dobrý křesťan by si měl uvědomit, že i on byl zplozen: „*zplodit jiného také to v stavu manželském, v něj i z té příčiny vstoupiti má*“.¹⁷⁷ Berlička taktéž zmiňuje jako jeden z důvodů vstupu do manželství rozšíření víry skrze potomstvo: „*Pro rozplození dítek, ne aby nachovaný statek zdědili, ale více aby pravou víru a náboženství rozšířili*“.¹⁷⁸

Matky se tedy mají starat o výchovu dětí a předávání dobrého vzoru a příkladu. Mají je hlídat jako oko v hlavě a nedovolit jim hřešit např. smilstvem, z toho jsou rodiče zarmoucení a nešťastné matky se bojí, aby „*dítky jejich milé, jakožto kvítky spanilé na zmar nějaký nepřišly anebo posměchu nedošly*“.¹⁷⁹ Matky tedy mají dbát na to, aby se dcery zdržovaly doma, „*a jim po vůli, sem i tam se toulati, nedopouštěti*“.¹⁸⁰ O mateřství se hojně rozepisuje Nathanaél Vodňanský ve svém spisu *Theatrum mundi minoris*, ačkoliv není vyloženě věnován ženskému pohlaví, rozebírá zde nadšeně děti jako plody manželství a rozepisuje se o potomcích: „*nad střeva svá nás milují, v mladistvém věku nás svým štěbetem a švitořením obveselují, ručičkami umilují, hubičkami ulibají, rozličnejmi hříčkami tak oulisně obveselují a potěšují, že nadepsanými posuněčky ve všem způsobu zdají se býti jako mladá opičátka, kteréž nám přirození proto naděluje, aby nás svejma hříčkami z tesklivé mysli vyrážely, ano*

¹⁷⁴ DOBŘĚNSKÝ, V.: *Pramen vody živé, to jest naučení a výstraha před cizoložstvem* [etc]. Praha : Jiří Černý z Černého Mostu, 1581, nepag.

¹⁷⁵ BAVOROVSKÝ, T.: *Kázání o svatém manželství na Evangelium svatého Jana* [etc]. Klíč, J. [Dittrich] (ed.): Praha: Antonín Straširypka, 1822, str. 14.

¹⁷⁶ HORSKÁ, P. – KUČERA, M. – MAUR, E. – STOUKAL, P.: *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990, str. 241.

¹⁷⁷ ZABILANSKÝ, J.: *Jiříka Zabilanského Horského kázání svatební při oddavcích* [etc]. Praha: Daniel Sedlčanský starší, 1605(?), str. fol. C i.

¹⁷⁸ BERLIČKA, V. Š.: *Postila to jest. Potom, toho co se z evangelium každou neděli přes celej rok čte* [etc]. Staré město Pražské: U Pavla Sessya, 1618, str. nepag.

¹⁷⁹ ZABILANSKÝ, J.: *Jiříka Zabilanského Horského kázání svatební při oddavcích* [etc]. Praha: Daniel Sedlčanský starší, 1605(?), str. fol. A iij.

¹⁸⁰ ŽALANSKÝ, H.: *Knížka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?), str. LVII.

také větší částku našich klopot, trápení a zármutků v radost a potěšení obracely.¹⁸¹ O této pasáži se ve své diplomové práci zmiňuje Girašková, která poznamenává, že je tato jedno z mála pasáží, kde je patrný autorův obdiv a nadšení, v jeho jinak skeptickém ladění, kterým je celý spis prodchnut.¹⁸²

Dobrá žena a matka je pak blahoslavena a chválena, podle Adama Kocína, nejen svou rodinou, manželem a syny, ale také dalšími křesťany. Nestačí být dobrou hospodyňkou, je třeba se podle Kocína bát Boha. V rámci výchovy samozřejmě docházelo i na tělesné tresty. Ve spisu *Přemýšlování o náramné kratičkosti* se zde neznámý autor zmiňuje o způsobu trestání. Rodiče trestají své děti, protože je milují, a připodobňuje vztah rodiče a dítěte ke vztahu Boha a člověka: „*Nebo jakož Otec tělesný/anebo Mátě...A nadto nepřestávat Matkou býti/ i tehdaž když mrská: Nýbrž čím více a častěji tresce (trestá)/tím více lásky k dítěti dokazuje*“.¹⁸³ O tělesném usměrňování potomků se zmiňuje také Žalanský, který vyčítá matkám špatnou výchovu, když učí své dcery nepoddajnosti a nechávají je rozhodovat se podle sebe: „*Bláznivé matky napomínají dcery, aby se přílišně mužům nekořili, žeby sobe tak oni větší než sluší nad ženami paství osobovati chtěli, a tak je zarputilé činí, že ani pěknými slovy, ani bitím napraviti se nedají*“.¹⁸⁴

6.2. Cizoložství

Manželství je kazateli chápáno jako jediný možný vztah, kde dochází k sexuálnímu spojení obou partnerů, a to primárně, jak už bylo řečeno, za účelem zplození potomků. Církevní představitelé hrubě kárají jakýkoliv náznak sexuálního chování před manželstvím, které jsme již popsali v podkapitole smilstvo, kárají také sexuální praktiky mimo manželský svazek. Zabilanský ve svém kázání neopomíná zmínit biblický citát sv. Pavla o tom, že „*poctivé manželství ať jest mezi všemi vámi,*

¹⁸¹ VODŇANSKÝ Z URAČOVA, N.: *Theatrum mundi minoris*. Bočková, H. – Matl. J. (eds.): Brno: Atlantis, 2001, str. 145.

¹⁸² GIRAŠKOVÁ, P.: *Obraz dítěte a výchovy v českých moralizujících spisech raného novověku*. Olomouc, 2012. Magisterská práce. Univerzita palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, str. 142.

¹⁸³ *Přemýšlování o náramné kratičkosti a nestálosti vezdejšího života...* Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1599, str. 55.

¹⁸⁴ ŽALANSKÝ, H.: *Knížka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?), str. XLVII.

a lože neposkrvněné. Nebo smilníky a cizoložníky souditi bude Bůh“.¹⁸⁵ Stejnému tématu se věnuje i Zabilanský či Bavorovský a mnozí další předbělohorskí kazatelé.

Pokud jsme ve zkoumaných textech narazili na zmínku cizoložství, jedná se jednoznačně o genderově zabarvené téma. V převážné většině středověkých textů podobného zaměření jsou to totiž ženy, které jsou označovány za cizoložnice nebo smilnice. Ve zkoumaných textech z doby předbělohorské se pozvolna názory na tuto problematiku proměňují. Václav Dobřenský se v *Prameni vody živé* tomuto tématu obsáhleji věnuje a vysvětluje recipientům, že „*první příčina jest neopatrné pohledění osoby na osobu*“.¹⁸⁶ To je hlavní příčinou hříchu, který podle slov Ježíše Krista začíná již v srdci, nikoliv činem, a uvádí známý starozákonní příklad krále Davida a Betšeby nebo Jóba.

A je to právě Dobřenský, který upozorňuje na fakt, že vina je spíše připisována něžnějšimu pohlaví, podle jeho názoru jsou ale tyto prohřešky ze stran mužů i žen vyrovnané a autor se rozepisuje o rozličných příčinách „*mrzkého a těžkého hříchu*“¹⁸⁷ cizoložství. Důvodem častějšího nařčení žen kvůli smilstvu a cizoložství není nic jiného než patriarchální uspořádání společnosti, která má prostředky a sílu k trestání žen, v opačném případě tresty směřované směrem k mužům od žen si nedovede představit a podotýká, že světský či císařský zákon muže trestat opomíná.¹⁸⁸ Nesnímá zcela vinu z žen, ale vnímá tento problém jako oboustranný: „*Ačkolivěk vidí se některým, žeby žena více v tom hřešiti měla nežli muž, však pritom velmi mužů bloudí, nebo nic méně muž v tom nehřeší nežli jako žena. Nebo žádným zákonem božským to se nepokáže, aby žena více zhřešiti měla v cizoložstvu nežli muž*“.¹⁸⁹

Manžel nemá opouštět svou manželku, jediným povoleným případem je důvod cizoložství, které Mojžíš ustanovil pro tvrdost lidských srdcí.¹⁹⁰ Tomuto tématu se věnuje také Bavorovský, který vidí jedinou možnou cestu rozluky se ženou a tou je její smrt, protože by si jinak lidé vymýšleli příčiny k rozchodům a zbytečně by z manželství chtěli odcházet. Udává také, že muž je povinen v případě rozluky dát ženě rozlukový lístek, a varuje před takovou ženou, která by „*zapomenouci se nad*

¹⁸⁵ *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost, 1993, Židům, str. 215.

¹⁸⁶ DOBŘENSKÝ, V.: *Pramen vody živé, to jest naučení a výstraha před cizoložstvem* [etc]. Praha: Jiří Černý z Černého Mostu, 1581, nepag.

¹⁸⁷ Tamtéž, nepag.

¹⁸⁸ Tamtéž, nepag.

¹⁸⁹ Tamtéž, nepag.

¹⁹⁰ ZABILANSKÝ, J.: *Jiříka Zabilanského Horského kázání svatební při oddavcích* [etc]. Praha: Daniel Sedlčanský starší, 1605(?), str. fol. C iii.

*závazkem a věrou manželskou, chtěla by manžela svého pobíhati, jinému loži se propůjčovati...*¹⁹¹ Kdo by podle Bavorovského se s manželkou rozešel a jinou si vzal, ten cizoloží. Autor převážně udává případy, kdy žena odchází od manžela, aby mohla chodit za jinými muži, protože je vrtkavá, tudíž naznačuje, že tento případ se předpokládá více. I u Kocína najdeme zmínku o takovéto ženě, kterou by žádný rozumný muž neměl chtít za manželku: „*Pakli žena jest chlípná, nestydatá a cizoložná, tedy muž její před dobrými lidmi v malé vážnosti stojí*“.¹⁹² A o něco dále uvádí, jak mají muži s takovou ženou jednat, když už ji jednou za manželku pojmu: „*ženu svárliovou, nečestnou, zlobivou musí držet na uzdě, spraviti a zkrotiti, jinak bude muž nevážen a na posměch*“.¹⁹³ Taktéž potomci vzniklí z takového cizoložného svazku nejsou považováni za právoplatné dědice. Pro obé pohlaví je tedy jednoznačně nežádoucí mít cizoložný protějšek, jak z hlediska náboženského, tak společenského: „*Kdo jest pak ten, kdo by chtěl cizoložnou ženu míti, jistě žádný moudrý a rozumný, leč blázen. Též i žena když mívá muže scestného a cizoložného, kterak se nad tím velmi zarmucuje, zvláště žena poctivá a rozumná*“.¹⁹⁴

Cizoložství tedy je považováno za hříšný a zavrženíhodný čin, ale mnohé spisky působí poněkud smířlivěji a vyzývají, pokud se projeví lítost a náprava, k odpuštění. Bartoloměj Paprocký z Hlohol¹⁹⁵ udává za všechny příklad biblické cizoložnice Magdalény, které bylo Kristem odpuštěno. Taktéž Zabilanský se ve svém kázání zmiňuje o jedné urozené křesťance, která měla svou cizoložnou matku natolik v úctě, že za ní do vězení chodila a tam ji kojila vlastními prsy, takže nezemřela hlady a nakonec byla propuštěna.¹⁹⁶ Jedná se vlastně o jistou modifikaci původně antického námětu označovaného „*caritas Romana*“, který byl často ztvárňován i ve výtvarném umění a objevuje se od středověku jako exemplum.

¹⁹¹ BAVOROVSKÝ, T.: *Kázání o svatém manželství na Evangelium svatého Jana* [etc]. Klíč, J. [Dittrich] (ed.): Praha: Antonín Straširypka, 1822, str. 5.

¹⁹² KOCÍN Z KOCINĚTU, J.: *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně* [etc]. Praha: Daniel Adam z Veleslavína, 1585, str. 89.

¹⁹³ Tamtéž, str. 90.

¹⁹⁴ DOBŘENSKÝ, V.: *Pramen vody živé, to jest naučení a výstraha před cizoložstvím* [etc]. Praha: Jiří Černý z Černého Mostu, 1581, nepag.

¹⁹⁵ PAPROCKÝ Z HLOHOL, B.: *Třinácte tabulí věku lidského*. Košťálová, K. (ed.): Olomouc, 2015. Magisterská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, str. 56.

¹⁹⁶ ZABILANSKÝ, J.: *Jiřika Zabilanského Horského kázání svatební při oddavcích* [etc]. Praha: Daniel Sedlčanský starší, 1605(?), str. fol. C.

7. Vdovství a pohřbívání

I v tomto finálním životním stadiu existuje rozrůzněnost daná genderem. Pohřbívání je jednou ze základních společensko-spirituálních událostí, jedná se o rozloučení se zemřelou osobou a v době předbělohorské je jí přikládána významná úloha, alespoň co se týče šlechtického a panského prostředí. Radmila Pavlíčková ve své studii *Rituál umírání* v knize *Konstrukce maskulinní identity* odkazuje na historika Pavla Krále, který poukázal právě na velké rozdíly v přípravě pohřbů v aristokratických rodinách.¹⁹⁷ Nejen časové a finanční, ale i co se společenské prestiže týče. Pohřby šlechticů a uložení do hrobu bývalo zpravidla odbyto co nejdříve, jednodušeji a bez velké slávy, zato příprava pohřbu hlavy rodiny ze šlechtických kruhů zabrala mnohem déle, byli sezváni všichni příbuzní a celkově působily okázaleji.

Žalanský ve své *Knížce o ctnosti andělské* vyzdvihuje právě mužské přičinění ženina štěstí a popisuje vdovský úděl takto: „*Nebo poněvadž muž jest hlava ženy, co jiného bude vdova, než tělo bez hlavy, to jest, nemajíc rady ani ochrany...*“¹⁹⁸ Ze společenského hlediska stavěla smrt manžela pozůstalou vdovu do postavení zcela nového. Úmrtí mužského protějšku pro ni znamenalo přelomový okamžik, zvláště v aristokratických kruzích. Pokud žena ovdověla až na stáří, pro svůj vdovský stav byla považována za váženou, hodnou respektu a náležité péče, pakliže však ovdověla příliš mladá, mnozí mravokárci předem očekávali jejímu vdovství nepřiměřené chování.¹⁹⁹ Některé vdovy po smrti chotě upřímně manžela oplakávaly, jiné se začaly chovat zcela nesourodě se svou novou společenskou pozicí. Mnozí kazatelé vycházejí ze staršího spisku Erasma Rotterdamského *Vdova křesťanská*, kde jsou mnohé vdovy napomínány a nabádány k vhodnému společenskému chování, protože: „*vdovy byly předem podezřelé, že chtějí začít ihned po smrti manžela prostopášný život*“²⁰⁰ kvůli svým společenským a milostným výstřelkům.

¹⁹⁷ PAVLÍČKOVÁ, R.: Rituál umírání a smrti v pohřebních kázáních nad muži a ženami v raném novověku. In: ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, R. et al: *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2012, str. 110.

¹⁹⁸ ŽALANSKÝ, H.: *Knížka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?), str. XXVI.

¹⁹⁹ KRÁL, P.: *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2004, str. 151.

²⁰⁰ Tamtéž, str. 155.

Některé vdovy pozdního středověku se také podle Erasma Rotterdamského²⁰¹ a mnohých dalších chovaly nezpůsobně, pokud příliš nahlas kvílely a oplakávaly manžela. Pravý žal označil Erasmus za pochopitelný, ale stavěl se proti falši a přehánění. Cyprián Pešín sepsal přímo *Kázání o vdovách*, aby věděly, jak se mají po smrti manželů chovat, čím se potěšovat a jak by se ostatní měli zase chovat vůči truchlícím ženám, protože vdov je velké množství a podle jeho názoru z „*nichž to ne jedny, jak by se měly v tom stavu vdovském chovati nevědi*“.²⁰² Podle Pešína je manželský svazek svázán Bohem a tudíž je zřejmé, že nemůže být bez *náramné bolesti* zase rozvázán, zvláště u manželů, kteří k sobě chovali hluboký cit. Smrt jednoho z páru přirovnává dokonce k utržení hlavy a troufá si tvrdit, že: „*Ačkoliv rodičové nad smrtí dítek také veliký zármutek mívají, jak smutnější a žalostnější bývá smrt manžela dobrého, nežli smrt mnohých dítek*“.²⁰³ Což opět souvisí pravděpodobně s častou úmrtností novorozenců. Zároveň může žena při loučení s manželem více plakat, protože je Pešínem označena jako *nádoba mdlejší*, chlácholí je myšlenkou, že se jedná o Boží vůli. Ale navazuje taktéž na Rotterdamského a usměrňuje v kázání vdovy, které přehání a ve svých citových projevech nejsou mírné a podezírá je, že už vyhlíží dalšího manžela.

Formování mysli vdov mravokárci a kazateli probíhalo na základě Písma svatého, kde je podle Pešína mnoho příkladů dobrých křesťanských vdov, nebo se udávaly vzory křesťanských světic a manželek. Jan Kapita vyzdvihuje pro příklad svatou Annu a stýská si ve své postile nad tím, že jen málo soudobých vdov je jako ona: „*Pobožná byla, pilná chrámu, postů, modliteb a sloužení Pánu Bohu: nato se vydala, aby dnem i nocí Pánu Bohu sloužila. A totož jest jako zrcadlo nynějším křesťanským vdovám, do něhož se vhlédati mají: výborný jistě příklad, aby se čistotně v stavu svém chovaly, klevetné, prostořeké, nestydaté nebyvaly, modliteb, postů, dobrých skutků pilny byly, služeb Božích neobmeškávaly*“.²⁰⁴ Dobřenský chválí všechny pobožné vdovy, které raději zůstanou samy, než aby se podruhé vdaly.²⁰⁵ Stejně přísně pohlíží na mnohé vdovy Rvačovský ve svém *Masopustu*, kde osobitě parafrázuje biblickou citaci z listu Římanům o vdově, „*kteřáž v rozkoši jest, ta jsouc*

²⁰¹ KRÁL, P.: *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2004, str. 157.

²⁰² PEŠÍN, C.: *Kázání o vdovách* [etc]. Praha: Jiří Hanuš z Kronenfeldu, 1612, str. fol. A2.

²⁰³ Tamtéž, str. fol. A iii.

²⁰⁴ KAPITA, J.: *Postila, to jest, kázání, kteřáž na řeči Boží ke dnům svátečním* [etc]. Staré Město pražské: Jonata Bohutský z Hranic, 1615, str. 221.

²⁰⁵ DOBŘENSKÝ, V.: *Pramen vody živé, to jest naučení a výstraha před cizoložstvem* [etc]. Praha: Jiří Černý z Černého Mostu, 1581, nepag.

živá mrtvá jest a jako nějaká mrcha. Víte pak, že Duch Páně jako holubice na mrše neodpočívá“.²⁰⁶ Převážně je tedy vdovám mravokárci a kazateli vyčítáno, že nesedí doma a nevěnují se pobožným činnostem, jako je četba Písma a modlitby, měly „*by se zaneprazdňovat věci pobožnými..., a v Bohu mít naději a potěšení*“.²⁰⁷ Naopak jsou odsuzovány za vycházení na náměstí, do divadel a do společnosti obecně. Je na ně apelováno, aby byly mladším vzorem ve střídmosti, poctivosti, hezké mluvě a abstinenci alkoholu. Zdá se, že alkohol byl v předbělohorské době problém nejedné vdovy, protože se o tomto neduhu zmiňuje hned několikero mravokárců, v *Masopustu* je o této problematice také zmínka, Rvačovský nabádá: „*nemají býti zahálčivé, outratné, ožralé, hodokvasné, tékavé po krčmách aneb domích šenkovních, ale mají se zaneprazdňovati věcmi svatými a pobožnými*“.²⁰⁸ Bartoloměj Paprocký z Hlohola zase ve svém spisku *Třinácte tabulí věku lidského* popisuje příběh dobré vdovy,²⁰⁹ která se usilovně modlila za svého mrtvého manžela, a dává ji za příklad. Tato vdova šla žádat k papeži do Říma, aby manžela mohla nechat pohřbít na posvátném místě, a poněvadž vytrvala v prosbách a modlitbách za něj sedm let, nakonec jí přišel sám manžel ze záhrobí poděkovat za to, jak na něj myslela. A uložení na požadovaném místě bylo povoleno. Paprocký zde odkazuje na verš z Nového zákona: „*Nevěřící muž je totiž posvěcen manželstvím s věřící ženou a nevěřící žena manželstvím s věřícím mužem*“.²¹⁰

Mnohým vdovám se také dostává ústrků ze stran pobožných spoluobčanů, ale křesťané jsou kněžími a kazateli nabádáni, aby nezapomínali na biblická slova o zajišťování vdov a sirotků, kteří nemají, kdo by se o ně postaral, a kdo vyslyší vdovy a sirotky, toho jednou vyslyší Bůh.²¹¹ Kazatelé zaslibují pobožným vdovám, že se jim dobře povede a Hospodin bude jejich nejlepším poručníkem.²¹² O mužích, kteří by přišli o manželku, se píše velice sporadicky.

²⁰⁶ RVAČOVSKÝ, V. L.: *Masopust. Kniha o uvedení v pravou o Bohu milou pobožnost* [etc]. Praha: Jiří Melantrich z Aventýna starší, 1580, str. 150.

²⁰⁷ Tamtéž, str. 152.

²⁰⁸ Tamtéž, str. 347.

²⁰⁹ PAPROCKÝ Z HLOHOL, B.: *Třinácte tabulí věku lidského*. Košťálová, K. (ed.): Olomouc, 2015. Magisterská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, str. 59.

²¹⁰ *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost, 1993, 1. list Korintským, str. 161.

²¹¹ RVAČOVSKÝ, V. L.: *Masopust. Kniha o uvedení v pravou o Bohu milou pobožnost* [etc]. Praha: Jiří Melantrich z Aventýna starší, 1580, str. 246.

²¹² PEŠÍN, C.: *Kázání o vdovách* [etc]. Praha: Jiří Hanuš z Kronenfeldu, 1612, str. fol. B ij.

Kázání vydaná posmrtně na oslavu zesnulé osoby jsou taktéž v předbělohorské době častým jevem, ale jak poukázala Pavlíčková²¹³, až trojnásobně vedou kázání věnovaná mužům. Lze také nalézt rozdíly v rámci genderu, zatímco kázání týkající se zesnulého muže obsahuje převážně informace o vzdělání či kariéře, u zesnulých žen se uvádí její životní role a následně její ctnosti, kterými obohacovala manželství, role dobré manželky a matky. Je zřejmé, že tato kázání mají poskytnout podporu v zármutku a jsou psána tak, aby co nejvíce vyzdvihla pouze dobré vlastnosti osoby, která odešla. *„Pohřební kázání je ze své podstaty samozřejmě chválou zesnulého, neboť zvyk vzpomínat na mrtvé jen v dobrém není a žádném případě vynálezem moderny.“*²¹⁴

²¹³ PAVLÍČKOVÁ, R.: Rituál umírání a smrti v pohřebních kázáních nad muži a ženami v raném novověku. In: ŠVARŤÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, R. et al: *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2012, str. 112.

²¹⁴ Tamtéž, str. 114.

8. Další negativní vlastnosti žen

Všechny ženské neduhy a hříchy samozřejmě nebyly pouze sexuálního charakteru jako smilstvo nebo cizoložství a kazatelé hojně upozorňovali soudobé ženské pohlaví zvláště na zahrávání si s ďáblem a černou magií, klevetné a upovídáné ženy, zvláště pokročilejšího věku, a také ženy vztekající se nebo všetečné, jejichž chování jednohlasně odsuzovali a volali po nápravě.

V nejhojnějším zastoupení různých negativních ženských vlastností, na které je u žen v raném novověku upozorňováno, je upovídánost a klevetnost. Kazatelé a mravokárci zde vycházejí z biblického verše: „*Čím srdce přetéká, to ústa mluví*“.²¹⁵ Konkrétně Kocín se ve své *Abecedě* dotýká obou protipólů ženské mnohomluvnosti, která je ženám přirozenější než mužům. Na jednu stranu se domnívá, že rodinní příslušníci i čeleď žijící v domě se může „*jejími slovy a naučením opravit*“.²¹⁶ Na druhou stranu se nesluší pro křesťanské ženy, ale nevylučuje ani mužské pohlaví, vést řeči oplzlé a bláznovské, „*jako ty věci kteréž na ně nesluší, což tak dobřeť ženám jako k mužům, anobrž v mnohých příčinách více k ženám nežli k mužům, přináleží*“.²¹⁷ Naopak Rvačovský, co se týče klevetnosti, dává také za příklad známou událost pomluv starců z lázní, jejichž obětí se měla stát počestná Zuzana. Přesto neopomíná ani nestoudný a štěbetný jazyk bab²¹⁸, ve kterém vidím mocnou zbraň. A vzorem pro čtenářky mají být jeruzalémské panny, které: „*mnohé mluvení za hanbu sobě pokládají a praví, že jest jisté znamení vrtkavé mysli panenské a nedostatek studu, když jest panna v řeči svobodná a zhavá, zvláště s mládenci*“.²¹⁹ Takovéto projevy totiž nejsou soudobými církevními představiteli považovány za hodné dobré pobožné panny či manželky, na kterou je kladen požadavek tichosti a stydlivosti. Navíc jsou podle Rvačovského ženy mnohem lepšími lhářkami, které dokážou urychleně zareagovat a něco si vymyslet spíš než mužské pohlaví. Jako příklad uvádí biblickou Ráchel, která se vymluvila na běh ženský, když ukryla před otcem sochy bohů. Žalanský, co se týče mnohomluvnosti a pomlouvání, spíše než aby domlouval ženskému pohlaví, prosí

²¹⁵ Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost, 1993, Matouš, str. 22.

²¹⁶ KOCÍN Z KOCINĚTU, J.: *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně* [etc]. Praha: Daniel Adam z Veleslavína, 158, str. 99.

²¹⁷ Tamtéž, str. 101.

²¹⁸ RVAČOVSKÝ, V. L.: *Masopust. Kniha o uvedení v pravou o Bohu milou pobožnost* [etc]. Praha: Jiří Melantrich z Aventýna starší, 1580, str. 324.

²¹⁹ Tamtéž, str. 305.

muže, aby se ho vyvarovali: „*oukladného s pannami a ženami rozmlouvání, zvláště s těmi, které by příliš svobodné, prostoreké a na stud nehrubě pamětlivé býti poznávali, aniž sobě, z patření na krásu ženskou, rozkoš činili*“.²²⁰

Třebaže podle Bible jsou si před Boží tváří všichni lidé rovni, kazatel Tomáš Bavorovský se podle Jaroslava Havrlanta²²¹ vyslovoval proti souzení, potupě a pohrdání obecně, ale navíc ženy usměřuje ve vydávání ortelu, posuzování nebo soudcování nad lidmi. Vodňanský zase v *Theatrum mundi minoris* zmiňuje řeckého filozofa Plutarcha, který se dotazuje: „*Zdali v světě nad nezkracený jazyk ženský jest co lehkomyšlnějšího? Nad všetečnost bodavějšího? Nad rozum nejohybnějšího? Nad zlost zlořečenějšího? Nad hněv nejškodlivějšího? Nad slzy nejpodvodnějšího?*“²²²

Kromě klevetnosti je kritizována bláznivost a všetečnost, jako odstrašující příklad je uváděna Lotova žena, která se ohlédla za zpusťšeným městem, nebo družičky s lampami, které usnuly a už se na svatbu nedostaly. V *Theatrum mundi minoris* zase Vodňanský nazývá ženské pohlaví nedokonalé a přirovnává nedobré ženy k trní, které roste mezi růžemi, a odsuzuje: „*bláznovské všetečnosti ženské, zvlášt když se vztekou*“.²²³ Ovšem mnoho o zpupných, vztekajících se nebo rozzlobených ženách se v textech nedočteme. Rvačovský tedy obecně shrnuje takové vlastnosti, které jsou nežádoucí, nabádá ženské pohlaví k modlitbám a počestnému dílu a jednoznačně odsuzuje takové, které „*v rozkoších, marnostech, tancích, krčmách předeck míti chtějí, takové zaživa mrtvé jsou*“.²²⁴ A označuje takové chování za hanebné. Kromě všech těchto negativních vlastností neopomíná upozornit také na požívání alkoholu u žen, nabádá *ožralkyně*, aby byly „*do krčem po pití vína běhati se stydíce a ne každý den vínem se ožirajíce, aby nebylo dáno v rouhání slovo Boží*“.²²⁵

Nejhůře pak podle kazatelů dopadají ženy takové, které si nedají říci, s hříchem neskoncují, ale dál v něm pokračují přes napomínání kněze. V *Třinácti tabulích věku lidského* Paprocký popisuje případ jedné takové ženy, která se živila lichvou, a po její smrti ji ďábel nenechal být: „*Leželo tělo pokojně potud, dokud při něm kněz stál*

²²⁰ ŽALANSKÝ, H.: *Knížka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?), str. XLVII.

²²¹ HAVRLANT, J.: *Ekleziologie Tomáše Bavorovského*. Praha, 2013. Disertační práce, Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, str. 159.

²²² VODŇANSKÝ Z URAČOVA, N.: *Theatrum mundi minoris*. Bočková, H. – Matl. J. (eds.): Brno: Atlantis, 2001, str. 144.

²²³ Tamtéž, str. 148.

²²⁴ RVAČOVSKÝ, V. L.: *Masopust. Kniha o uvedení v pravou o Bohu milou pobožnost* [etc]. Praha: Jiří Melantrich z Aventýna starší, 1580, str. 440.

²²⁵ Tamtéž, str. 347.

*a zaklínal, ale jak přestal činiti exorcismum, hned zase d'ábel jednak s rukami, jednak s nohami zahrával“.*²²⁶

8.1. Čarodějnice

Čarodějnické případy v hojnější míře a postupné potírání těchto praktik se postupně objevují v Evropě, převážně v Německu, už zhruba od poloviny patnáctého století. Pronásledování a honba za čarodějnictvím, jak ho známe dnes, vrcholilo²²⁷ až v době šestnáctého a sedmnáctého století a v českých zemích to bylo převážně v pohraničních oblastech sousedících s Německem. „*Hony na čarodějnice byly tedy vlastně obvyklou záležitostí a soudnictví je považovalo za běžnou agendu. Je rovněž důležité si uvědomit, že čarodějnictví jako delikt bylo před Bílou Horou stíháno hlavně z podstaty útoku za život a zdraví, nikoliv jako delikt proti oficiální ideologii.*“²²⁸ V kazatelských či mravokárných spisech příliš mnoho záznamů o čarodějnictví nenalezneme. Je to dáno pravděpodobně tím, že pobožnost a pověřivost nešla vždy ruku v ruce, ačkoliv v období raného novověku se tyto dvě oblasti prolínaly možná více, než jak je tomu třeba dnes. Strach z čarodějnic pramenil hlavně z pověřivých představ lidu a měl také spojitost s lidovou slovesností. Nevíra v čarodějnice se dokonce v různých obdobích trestala a „*diskuse o realitě čarodějnictví byla nebezpečná i v novověku.*“²²⁹ Důvodem pro takto dramatické potlačování čarodějnictví zrovna v tomto období byl pravděpodobně fakt, že kvůli protestantské reformaci a katolickému úsilí proti nové konfesi docházelo k nové vlně pokřesťanstění Evropy. Zdá se však, že čarodějnictví nebyla pouze otázka žen, obě pohlaví jsou zastoupena vyrovnaně.²³⁰

Převážně byly čarodějnice pronásledovány pro zasahování do života spoluobčanů, zejména výrobou různých lektvarů, způsobením nemocí, přivoláváním špatného počasí, používání různých kouzel, ale jednalo se také o zabíjení otravou či

²²⁶ PAPROCKÝ Z HLOHOL, B.: *Třinácte tabulí věku lidského*. Košťálová, K. (ed.): Olomouc, 2015. Magisterská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, str. 57.

²²⁷ DINZELBACHER, P.: *Svěťice, nebo čarodějky? Osudy „jiných“ žen ve středověku a novověku*. Praha: Vyšehrad, 2003, str. 58.

²²⁸ ANDERSOVÁ, P.: *Čarodějnické procesy v českých zemích*. Olomouc, 2009. Magisterská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, str. 75.

²²⁹ DINZELBACHER, P.: *Svěťice, nebo čarodějky? Osudy „jiných“ žen ve středověku a novověku*. Praha: Vyšehrad, 2003, str. 109.

²³⁰ ANDERSOVÁ, P.: *Čarodějnické procesy v českých zemích*. Olomouc, 2009. Magisterská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, str. 77.

jiný druh usmrcení. Kalvínský kazatel Žalanský taktéž sdílel víru v čarodějnice a troufal si tvrdit, že si své tresty zaslouhují.²³¹ Ve své *Knížce o ctnosti andělské* dává rady rodičům, jak mají podle vzoru rodičů Rebeky vychovávat své dcery, aby je „v rozkoši nechovali, babským klevetám, čárům, pověrám nevyučili“.²³² Mimo něj čarodějnictví zmiňuje také Kocín ve své *Abecedě*: „Ženy častokrát bývají příčinou zahynutí na statku i dobré pověsti, svých mužů“.²³³ Zdá se, že víra v čarodějnictví nepřetrvávala pouze v nižších kruzích, ale například i Jan Blahoslav, kazatel jednoty bratrské, vyjádřil své pochybnosti týkající se rozmnožení čarodějnických případů. Také biskup jednoty Matouš Konečný věřil v jejich existenci a své názory shrnul v knize *Theatrum divinum*.²³⁴

²³¹ ŽALANSKÝ, H.: *Knížka o starosti aneb věku sešlém a šedivém*. Praha: Jan Schumann, 1610.

²³² ŽALANSKÝ, H.: *Knížka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?), str. CXV.

²³³ KOCÍN Z KOCINĚTU, J.: *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně* [etc]. Praha: Daniel Adam z Veleslavína, 1585, str. 88.

²³⁴ ANDERSOVÁ, P.: *Čarodějnické procesy v českých zemích*. Olomouc, 2009. Magisterská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta, str. 90.

Závěr

Doba před Bílou horou se jeví jako doba značně diferencovaná z hlediska náboženské situace. V Čechách působila nejen katolická církev, ale i další nekatolické konfese, označované jako evangelické, které se dále názorově různily. Jedná se o období vlády dynastie Jagellonců a posléze Habsburků a hlavními využívanými literárními jazyky byla jak latina, tak čeština.

Pomocí analýzy jednotlivých spisů mravokárných a kazatelských jsme se snažili zjistit, do jaké míry jsou jejich texty genderově zaměřené a jak jsou v předbělohorských homiliích a spisech moralizujících tematizovány ženy a ženství obecně. Je samozřejmě nutné vzít v potaz křesťanské základy, na kterých soudobá společnost staví, a mimo jiné také časové rozpětí zkoumaných textů. Pokud bychom srovnali zkoumané texty se středověkými záznamy, dá se říci, že došlo k jistému posunu, co se týče nahlížení na ženu, ale pokud se pokusíme vymezit dané období vůči vrcholnému novověku, je zřejmé, že v době před Bílou horou panovaly v myslích autorů, ale i společnosti vůči ženám názory, které spíše upevňovaly jejich podřízené postavení.

Míra genderové zabarvenosti je samozřejmě z hlediska jednotlivého kazatele či autora individuální, lze však říci, že mnozí opravdu chovali vůči něžnému pohlaví předpojatost. Ženy byly označovány jako „mdlejší nádoby“, které tíhnou k hříchu více než muži. Byly označovány za jednodušší a objevuje se názor o nutnosti ženy opatrovat. Nebylo to sice myšleno výhradně v pejorativním slova smyslu, ale přesto u mnohých autorů čteme, že žena se není o sebe schopna postarat sama, což samozřejmě vyplývá z patriarchálně založené společnosti.

Co se týče normativů, předbělohorští autoři udávají příklady a vzory, ať už biblické, nebo chování světců z pozdějšího období, a je vyžadováno jejich napodobování. Uvádí ale i odstrašující zavrženíhodné případy, které mají vzbudit touhu odvrátit se od hříšného chování. Kazatelé předestírají dva protipóly hlavních ženských rolí, které ženy v životě s největší pravděpodobností vystírají, a to je dobrá nebo špatná panna, dobrá či špatná manželka a hospodyně a nakonec dobrá a špatná vdova. Užití adjektivum dobrý obsahuje další charakteristiky, které jsou od soudobých žen vyžadovány, a to je v první řadě zbožnost (čas trávený na modlitbách, v kostele a při čtení Písma) a poslušnost vůči muži, uvědomění si své pozice v rámci hierarchie. Adam by totiž stvořen první, Eva až jako druhá a taky to nebyl Adam, ale Eva, která

utrhla ovoce ze stromu poznání dobrého a zlého. V případě prvotního hříchu a vyhnání z ráje se sice názory různí, ale shrneme-li dosavadní poznatky, dá se říci, že vina je ženám všeobecně připisována více než mužskému pohlaví. Zároveň se v mnohých pracích objevuje tendence vnímat ženu jako fyziologicky nižší článek stvoření.

Na základě trichotomie panna – manželka – vdova jsme se pokusili nastínit názory soudobých církevních představitelů na role ženy ve společnosti a také posun ve vnímání jednotlivých stavů z hlediska spirituality. Panna a dobrá a rozšafná hospodyně by se měla podle mravokárců a kazatelů co nejvíc zdržovat doma, být málomluvná, tichá a pokorná. Měla by se v každodenním životě věnovat domácím pracím, starosti o rodinu a manžela, pokud jej nemá, tak péčí o rodiče. Měla by se vyznačovat obecně dobrým křesťanským jednáním. Za hlavní svody panen a manželek je považována nečistota v pohlavním životě, tedy smilstvo u panen a cizoložství u provdaných manželek a také vdov, které jsou spíše nabádány k zachování čistoty a údelu života bez dalšího manžela. Jako základní důvod pro uzavření sňatku je kromě vyvarování se hříchu také nutnost zplodit potomky, kteří jsou vnímáni jako Boží požehnání.

Pohlaví hraje svoji roli i v pohřebních kázáních. Kázání, která jsou věnována zesnulým ženám, se vydalo zhruba třikrát méně než těch, která jsou věnována mužům. Stejně tak v rámci rituálu pohřbívání jsou zjevné rozdíly v časové a materiální přípravě, která u pohřbu hlavy rodiny vyžadovala mnohem více úsilí než u jejich chotí. Texty z tohoto období popisují i negativní vzorce chování, kterých by se recipientky měly vyvarovat, konkrétně se jedná o zálibu v klevetách, zakazuje se jakákoliv forma čarování a kouzlení, mnohomluvnost, neposlušnost vůči manželovi, lhaní, všetečnost, hněvivost a opilství. Z čehož klevetnictví, neposlušnost, mnohomluvnost a všetečnost jsou vlastnosti považovány za ryze ženské, a proto je apelováno na jejich eliminaci. Hlavní funkcí textů je náprava špatných mravů a funkce persvazivní. Tato práce se snažila podat alespoň stručný pohled na tematizaci ženství v daném období. Analýza textů ukázala představu morálního i společenského ideálu ženského chování, o nějž autoři usilovali prostřednictvím kazatelů i preskriptivní literatury. Realita byla jistě v mnoha případech jiná, avšak o nepochybném vlivu těchto děl na dobové vnímání ženské role rovněž pochybovat nelze.

Seznam primární literatury

Prameny

BERLIČKA, V. Š.: *Postila to jest. Potom, toho co se z evangelium každou neděli přes celej rok čte* [etc]. Staré město Pražské: U Pavla Sessya, 1618.

CYKÁDA, J. V.: *Kázání. Nad mrtvým tělem urozené paní Alžběty Valdšejnské z Valdštejna: Paní na Hrádku nad Sázavou* [etc]. Praha: Matěj Pardubský, 1614.

CYKÁDA, J. V.: *Kázání nad mrtvým tělem, Anny dcery slovutného Pana Václava Samce ze Stráže*. Praha: Jiří Hanuš z Kronenfeldu, 1612.

DOBŘENSKÝ, V.: *Pramen vody živé, to jest naučení a výstraha před cizoložstvem* [etc]. Praha: Jiří Černý z Černého Mostu, 1581.

IRENAEUS, J.: *Čest nevina pohlaví ženského*[etc]. Praha: Daniel Adam z Veleslavína, 1585.

KAPITA, J.: *Postila, to jest, kázání, kteráž na řeči Boží ke dnům svátečním* [etc]. Staré město Pražské: Jonata Bohutský z Hranic, 1615.

KOCÍN Z KOCINĚTU, J.: *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně* [etc]. Praha: Daniel Adam z Veleslavína, 1585.

Korunka aneb víněk panenský: Všechněm pobožným a šlechetným pannám národu českého k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný [etc]. Praha: Jonata Bohutský z Hranic, 1616(?).

PHILADELPHIUS ZÁMRSKÝ, M.: *Postila evangelická aneb výkladové na evangelia nedělní a sváteční* [etc]. Jezdkovice u Opavy: Hynek st. Bruntálský z Vrbna, 1592. *Přemýšlování o náramné kratičkosti a nestálosti vezdejšího života...* Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1599.

PEŠÍN, C.: *Kázání o vdovách* [etc]. Praha: Jiří Hanuš z Kronenfeldu, 1612.

RVAČOVSKÝ, V. L.: *Masopust. Kniha o uvedení v pravou o Bohu milou pobožnost* [etc]. Praha: Jiří Melantrich z Aventýna starší, 1580.

VRBENSKÝ, V.: *Synopsis aneb tabule jak sumovní tak po částkách čtení vejročních ke dnům nedělním* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606.

ZABILANSKÝ, J.: *Jiřika Zabilanského Horského kázání svatební při oddavcích* [etc]. Praha: Daniel Sedlčanský starší, 1605(?).

ŽALANSKÝ, H.: *Knížka o ctnosti andělské. Totiž o čistotě duše i těla* [etc]. Místo vydání neznámé: bez nakladatele, 1606(?).

ŽALANSKÝ, H.: *Knížka o starosti aneb věku sešlém a šedivém* [etc]. Praha: Jan Schumann, 1610.

Prameny vydané edičně

BAVOROVSKÝ, T.: *Kázání o svatém manželství na Evangelium svatého Jana* [etc]. Klíč, J. [Dittrich] (ed.): Praha: Antonín Straširypka, 1822.

PAPROCKÝ Z HLOHOL, B.: *Třinácte tabulí věku lidského*. Košťálová, K. (ed.): Olomouc, 2015. Magisterská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta.

RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (eds.): *Děti roditi jest božské ovotce. Gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2013. Z této edice jsem využila tyto prameny:

GUENTHER, T.: *Knížka potěšitelná, všechněm těhotným a rodičím manželkám*.

WALKMBERSKÝ Z WALKMBERKU, M.: *Zahrádka růžová žen plodných*.

ŽALANSKÝ, H.: *O ctných manželkách těhotných a rodičkách křesťanských*.

RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (eds.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008. Z této edice jsme využili tyto prameny:

HERTVICIUS PRAŽSKÝ, J.: *Vdovství křesťanské, ku potěšení všech ovdovělých s povolením vrchnosti zřízené, na světlo vydané od kněze Jana Hertvitcia Pražského* [etc].

KLEMENS PLŽEŇSKÝ, A.: *Rozkoš a zvuile panenská, k zvláštnímu rozjímání, naučení a potěšení všem poctivým pannám i jiným pobožným obojího pohlaví lidem složená* [etc].

MARTINOVSKÝ, L.: *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti*.

PACOVSKÝ, H.: *Zahrada panenská*.

ŽALANSKÝ, H.: *Ku poctivosti a k potěšení počestnému pohlaví ženskému*.

RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (eds.): *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2009. Z této edice jsme využili tyto prameny:

ROSACIUS SUŠICKÝ, J.: *O svornosti manželské*.

STREJC ZÁBŘEŽSKÝ, J.: *Zrcadlo poctivé a šlechetné ženy a hospodyně*.

THADEUS MEZIRÍČSKÝ, J.: *Vysvětlení o stavu manželském*.

VODŇANSKÝ Z URAČOVA, N.: *Theatrum mundi minoris*. Bočková, H. – Matl. J. (eds.): Brno: Atlantis, 2001.

Seznam sekundární literatury

ANDERSOVÁ, P: *Čarodějnické procesy v českých zemích*. Magisterská diplomová práce, Právnická fakulta Olomouc, 2009.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost, 1993.

BŮŽEK, V. et al: *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době*. České Budějovice: Pedagogická fakulta JU, 1991.

BŮŽEK V. et al: *Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2010.

ČADKOVÁ, K. – LENDEROVÁ, M. – STRÁNÍKOVÁ, J. (edd.): *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie. Sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27. - 28. dubna*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006.

ČECHURA J.: *Sex v době temna: sexuální život na českém jihu v prvním století Schwarzenberků (1660–1770)*. Praha: Rybka Publishers, 2015.

DINZELBACHER, P.: *Svěťice, nebo čarodějky? Osudy „jiných“ žen ve středověku a novověku*. Praha: Vyšehrad, 2003.

DVOŘÁKOVÁ, A.: *Žena v humanistické moralistické próze 16. století*. Brno, 2006. Bakalářská práce. Masarykova univerzita v Brně, Filozofická fakulta.

GIRAŠKOVÁ, P.: *Obraz dítěte a výchovy v českých moralizujících spisech raného novověku*. Olomouc, 2012. Magisterská práce. Univerzita palackého v Olomouci, Filozofická fakulta.

HAVRLANT, J.: *Ekleziologie Tomáše Bavorovského*. Praha, 2013. Disertační práce, Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta.

HORÁKOVÁ, D.: *Pohřební kázání nad ženami v raném novověku*. Olomouc, 2014. Magisterská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta.

HORSKÁ, P. – KUČERA, M. – MAUR, E. – STOUKAL, P.: *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990.

HRDLIČKA, J.: *Stručná homiletika*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1991.

JANÁČEK, J.: *České dějiny. Kniha 1. 1526–1457. Díl 1. Doba předbělohorská*. Praha: Academia, 1968.

- KAVKA F.: *Zlatý věk růží: kus české historie 16. století*. Praha: Mladá fronta, 1993.
- KOLDINSKÁ, M.: *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2001.
- KOPECKÝ, M.: *Staří slezští kazatelé*. Ostrava: Profil, 1970.
- KRÁL, P.: *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2004.
- KUBALOVÁ, A.: *Šťastná jest neplodná a neposkvrněná a ta, jež nepoznala lože v hříechu. Tematizace panenství a recepce luteránské reformy manželství v textech protestantské proveniencce a Jednoty bratrské v předbělohorském období*. Olomouc, 2015. Magisterská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta.
- LEHÁR, J. et al: *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Lidové noviny, 1998.
- LENDEROVÁ, M. (ed.): *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum, 2002.
- RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L.: *Děti roditi jest božské ovotce. Gender a tělo v českojazyčné babické literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2013.
- RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L.: *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2008.
- RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L.: *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorium, 2009.
- SKALICKÁ, E.: *Svatební tradice a rituály v 16. až 18. století v Českých zemích a Anglii*. Brno, 2010. Bakalářská práce. Masarykova univerzita v Brně, Přírodovědecká fakulta.
- ŠIMEČKOVÁ, E.: *Exempla ve vybraných knihách předbělohorské moralizující literatury*. Olomouc, 2012. Magisterská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta.
- ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, R. et al: *Konstrukce maskulinní identity v minulosti a současnosti. Koncepty, metody, perspektivy*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2012.
- VÁLKA, J.: *Česká společnost v 15. –18. století. 1. Předbělohorská doba*. Praha: SPN, 1972.
- VAN DÜLMEN, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku. I. Dům a jeho lidé*. Praha: Argo, 1999.

Internetové zdroje

PULKRÁBEK, J.: *Jan Kapita (50. léta 16. století Bystřice n. P. – 31. 12. 1589 Třebíč)*. <Dostupné z: <http://www.muzeumbystricko.cz/o-muzeu/publikace-a-odborne-clanky/jan-kapita-50-leta-16-stoleti-bystrice-n.-p.-31.12.1589-trebic>> [cit. 30. 10. 2015]

PUMPRLA, V.: *Knihopisní autoři podle působnosti v teritoriu současného olomouckého kraje*. Dostupné z: <<http://www.vkol.cz/data/soubory/import/konf15/06ref22.pdf>> [cit. 16. 10. 2015]

Anotace

Jméno a příjmení: Bc. Denisa Kappelová

Katedra a fakulta: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kolářová, Ph.D.

Počet znaků:

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 60

Klíčová slova: Panenství, Manželství, Mateřství, Vdovství, Doba předbělohorská, Raný novověk, 16. století, Žena, Sexualita, Gender, České země

Resumé: Na ženské pohlaví bylo od nepaměti pohlíženo různě, ať už v rámci kultury či společnosti, tak také z hlediska náboženství. Různá historická období pohlížela na ženství a jednotlivé ženské role odlišně. Tato práce se zaměřuje na dobu předbělohorskou, zkoumaným obdobím je celé 16. století a počátek století sedmnáctého, až o roku 1620. Diplomová práce sleduje texty náboženské, konkrétně kázání a spisy mravokárné. Cílem je popsat pohled soudobých autorů a pohled taktéž kulturně – společenský na danou problematiku, ženství jako takové, stav panenský, manželský i vdovský, v době před Bílou horou.

Resumé

The present theses aim to portray the image of woman in Early Modern literature and it is based on research of moralizing texts and humanistic sermons from period of the beginning of 15. Century until the year 1620. This work shows results of study of Christian sermons, not only Catholics, but also written by evangelical pastors and preachers, because although the individual confession might be a bit different in some way (there is also a difference between each author obviously), all opinions represent general Christian direction and point of view.

Beside sermons we have chosen a few moralizing writings, that are also usually written by church representatives. These texts sought to rectify recipients in general, moral way, while the sermons primarily aimed to believers who have sought biblical lesson.

Unfortunately there is not many recourses to analyze, for that reason the choice of sources has been greatly reduced due to their preservation and location.

The basic method we used was an analysis of thoughts of each author. This work presents analysis of humanistic and moralizing writings together with the study of secondary literature written on the topic, and it does not aim to provide an exhaustive compendium of the issue, but gives an outline of the contemporary view of the female sex from childhood to death.

We divided this theses into eight main chapters, where we first gave overview of the period before 1620, historical and religious situation, then it is briefly mentioned some of the text's themselves. And finally we gave an information about women roles as virgins, wives, mothers, eventually also widows. This work summarize how society and church representatives have seen women, how they judged them or on the contrary defend them and their sex in general.